

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи

Кафедра психології

Ціннісні орієнтації молоді в умовах війни

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти - другий (магістерський)

Виконала:

студентка 2 курсу, 203-М група

Багнян-Рубін Альона Дмитрівна

Керівник: кандидат філологічних наук,
доц. **Чуйко Г.В.**

До захисту допущено

на засіданні кафедри

протокол № ____ від „____” _____ 2025 року

Зав. кафедрою _____ доц. Ярослава АНДРЕЄВА

Чернівці – 2025

АНОТАЦІЯ

Багнян-Рубін А.Д. Ціннісні орієнтації молоді в умовах війни. – Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття другого кваліфікаційного рівня (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, 2025. 75 с.

У дослідженні були використанні методики: О.Б.Фанталова, М.Рокич, А.Ленгле та К.Орглер, «Велика п'ятірка», «альтруїзм – егоїзм».

Результати: зростає значимість безпеки, свободи, активної позиції та професійної реалізації; традиційні цінності (здоров'я, сім'я) можуть відходити на другий план. Виявлено підвищену мотивацію, прагнення до розвитку, але також емоційне виснаження та егоїстичні установки. Особистість стабільна, але стрес впливає на психоемоційний стан і пріоритети цінностей.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, молодь, війна, безпека, мотивація, екзистенційна зрілість.

ABSTRACT

Bahnyan-Rubin A.D. Value Orientations of Youth in Wartime. – Manuscript. Qualification work for obtaining the second (master's) level of higher education in specialty 053 Psychology. Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, 2025. 75 p.

The study employed the following methods: O.B. Fantalova, M. Rokeach, A. Längle and K. Orgler, "Big Five", "altruism–egoism".

Results: the importance of safety, freedom, active civic stance, and professional realization increases; traditional values (health, family) may shift to the background. The study revealed heightened motivation and striving for development, along with emotional exhaustion and ego-oriented attitudes. Personality remains stable, but stress affects the psycho-emotional state and the prioritization of values.

Key words: value orientations, youth, war, safety, motivation, existential maturity.

Кваліфікаційна робота містить результати досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело

А.Д. Багнян-Рубін

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ УТВОРЕННЯ ТА ФОРМУВАННЯ ЯВИЩА ЦІННОСТЕЙ ТА ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА	5
1.1. Характерні особливості поняття «цінність» та його роль у житті людини з точки зору психологічної науки	5
1.2. Цінності як основний орієнтир поведінки людини в соціумі.....	19
1.3. Формування ціннісних орієнтацій молоді в динамічних умовах сучасного соціокультурного середовища	19
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ.....	26
2.1. Вибірка та методики, використані у дослідженні.....	26
2.2. Аналіз даних емпіричного дослідження.....	35
ВИСНОВКИ.....	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	69

ВСТУП

Вивчення загального і конкретного значення ціннісних орієнтацій та пов'язаної з ними проблематики вимагає залучення одразу цілої низки різноманітних наукових напрямів безпосередньо спрямованих на вивчення суспільства і особистості, тому наука психологія і її теоретичні та практичні надбання цілком закономірно слугують основою для розширення і поглиблення наявних знань.

Складність і актуальність даної теми пояснюється її гнучкою, багатошаровою структурою яка дозволяє широко трактувати поняття «цінність» в залежності від контексту, ситуації, світогляду чи навіть особистісних властивостей кожної окремої людини. Значний внесок у створенні відповідних підходів для уніфікації та дослідження даної тематики належить таким видатним зарубіжним та вітчизняним науковцям як Е. Фромм, Л. Орбан-Лембрик, А. Маслоу, К. Хорні, а також С.Д. Максименко, Л.О. Коберник, О.С. Рибак та інші.

На основі визначень і трактувань запропонованих даними науковцями, поняття «особистісні цінності» в межах цієї наукової роботи варто трактувати як комплексну сукупність смислових і мотиваційних структур особистості, які проявляються у вигляді її переконань, ідеалів, планів, мети, діяльності, потреб, активностей і соціальної взаємодії. Втім, динамічні зміни тенденцій і загального вектору розвитку соціокультурного середовища породжують нові стандарти і потреби, котрі здатні безпосередньо впливати на формування ціннісних орієнтирів людини.

Об'єкт даного наукового дослідження – особистісні цінності як психологічне явище.

Предмет для аналізу – особистісні особливості прояву цінностей.

Мета – розглянути актуальні теоретичні відомості даної проблематики цінностей та ціннісних орієнтацій з позиції психологічної науки, проаналізувати особливості і тенденції сучасного суспільства, здатні

вплинути на їхнє формування; провести емпіричне дослідження зв'язку цінностей та ціннісних орієнтацій людини з її особистісними властивостями.

Задля реалізації даної мети, в межах цієї наукової роботи ми виконували такі завдання:

1. Здійснити аналіз теоретичних відомостей поняття «цінність» з позиції психології та інших соціальних наук.
2. Провести порівняння різноманітних трактувань даного поняття та виокремити головні відмінності між ними.
3. Визначити актуальні чинники формування ціннісних орієнтацій індивіда в новітньому суспільстві.
4. Провести емпіричне дослідження зв'язку цінностей і властивостей особистості.
5. Проаналізувати й узагальнити результати дослідження у висновках до роботи.

Гіпотезою дослідження є наукове припущення про існування зв'язку між цінностями людини та її особистісними характеристиками.

У відповідності до вказаних завдань, в даній науковій роботі пропонується дослідити ціннісні орієнтири з урахуванням всієї повноти даного поняття та пов'язаних із ним процесів розвитку особистості чи впливу на неї.

У дослідженні використовувалися такі методики:

- методика О.Б. Фанталової «Рівень співвідношення «цінності» та «доступності» у різних життєвих сферах»;
- методика «Ціннісні орієнтації» Мілтона Рокича;
- шкала екзистенції Альфреда Ленгле, Крістіни Орглер (The Existence Skale) в адаптації І.Н. Майніної;
- методика «Діагностика особистісної установки «альтруїзм – егоїзм»»;
- методика «Велика п'ятірка».

Структура роботи. Ця магістерська робота складається зі вступу, в якому обгрунтовано актуальність дослідження та його методологічний апарат, двох розділів (теоретичного та з результатами емпіричного дослідження), висновків, списку використаної літератури. Дослідження проілюстроване 13-ма таблицями та 11-ма рисунками. Загальний обсяг цього магістерського дослідження складає 74 друковані сторінки. _

РОЗДІЛ 1

ОСОБЛИВОСТІ УТВОРЕННЯ ТА ФОРМУВАННЯ ЯВИЩА ЦІННОСТЕЙ ТА ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

1.1. Характерні особливості поняття «цінність» та його роль у житті людини з точки зору психологічної науки

Більшість наукових напрямів фокусують свою увагу на сутності поняття «цінність», трактуючи його як перелік певних важливих аспектів життя людини, котрі можуть бути не лише суб'єктивними (досягнення, визнання, статус) чи об'єктивними (матеріальні блага, явища природи), а й загальносуспільними, зовнішніми чи внутрішніми, тощо. Проте, у своїй основі поняття «цінності» базується на акті оцінки важливості певного явища для конкретної людини, тому незалежно від підходу чи наукового напрямку – зміст даного поняття зазвичай не виходить за межі свого базового етимологічного значення [18]. Тому, здебільшого в наукових колах автори сходяться на думці, що цінностями варто вважати фундаментальні орієнтири буття, механізми які спонукають людей до певної діяльності, а також результат історичного суспільного прогресу у вигляді духовних і культурних надбань [24]. Основні відмінності матеріальних і духовних цінностей можна прослідкувати на прикладі того якій меті вони слугують:

- Матеріальні цінності допомагають реалізувати практичну складову потреб особи.

- Духовні цінності є надбаннями історичного та культурного суспільного розвитку, що зумовлений вищими потребами людей.

Дане бачення співпадає з підходом багатьох соціологів, котрі вважають, що виникнення цінності як феномену базується передусім на основі двох принципів: перший з них це необхідність втілення актуальних потреб індивіда чи суспільства завдяки застосуванню наявних для цього методів

(явищ, об'єктів чи механізмів), а другий – оцінкові судження пов'язані з суб'єктивним сприйняттям даних методів людьми та соціумом. При тому, варто підкреслити, що цінність виступає як самостійна категорія, а не еквівалент позитивно забарвленого набору поглядів чи взаємодій.

На відміну від громадських наук, де цінність представляє собою радше об'єктивною категорією, психологічна наука підкреслює суб'єктивну (тобто таку, до якої не байдужа конкретна людина) складову цінностей. Тобто, для психології, цінність це об'єкт, який може викликати до себе небайдуже ставлення суб'єкта (як групового, так індивідуального) [20]. Сучасна психологія розглядає особистісні цінності як один з найважливіших елементів, що детермінують специфіку поведінки та діяльності людини, а також безпосередньо впливають на її психологічне благополуччя. Втім, наявність значної кількості різноманітних визначень і тлумачень даного феномену створює необхідність більш детально розглянути цінності як явище в межах саме психологічної науки [49].

Окремі представники напряму психології, зокрема А. Маслоу, Л. Орбан-Лембрик та Е. Фромм все ж розглядають цінності передусім як корисний інструмент з допомогою якого особа закриває певні наявні потреби, або ж створює собі ідеальний образ для подальшого наслідування. Відповідне бачення базується на аналізі цінностей в контексті життя та діяльності людини як активного учасника соціуму (котрий можна охарактеризувати як середовище взаємодії особи зі значною кількістю різноманітних явищ). Серед них, поступово, виокремлюються ті, що вирізняються своєю змістовною цінністю чи надають змогу для самореалізації або задоволення наявних потреб [38]. Все з чим взаємодіє людина, все що стосується її, цікавить або оточує, поступово, внаслідок процесу оцінювання поділяється на окремі групи, які умовно можна розділити на важливі чи потрібні, корисні, або ж навпаки – шкідливі, непотрібні, тощо. Задля цього виникають власні, або ж персональні цінності, що виступають як ціла, окрема категорія до якої належать ті, що

сформовані безпосередньо особою на основі свого досвіду. Ці категорії цінностей загалом не можна вважати новими для суспільства, проте для кожної окремої людини вони є унікальними.

Будучи продуктом життєдіяльності суспільства та його окремих соціальних груп, цінності займають спеціальне місце в межах особистісної структури кожної конкретної особи. Наприклад, В. Франкл описував цінності як смисли котрі опосередковано (або навіть безпосередньо) пов'язані з стратегіями життя, діяльністю, вчинками і рішеннями. Поглиблене вивчення проблематики співвідношення даних елементів структури особистості зумовило виникнення окремого наукового напрямку який отримав назву «аксіопсихологія». Її провідними поняттями вважаються не швидкоплинні та ситуативні прояви емоцій (наприклад різноманітні афекти), а стійкі ціннісні, емоційні та поведінкові системи сформовані протягом життя людини [43]. Саме в них широко розкривається зміст важливого елементу цього напрямку психології - екзистенційних цінностей, котрі виникають шляхом рефлексії (котра у даному випадку радше нагадує інтернальний діалог). Завдяки тому, що особа дає своєрідну оцінку життю оточуючих людей, поступового викристалізовується осмислене бачення сенсу свого власного буття та ціннісні орієнтування подальшої поведінки [48]. Тому, в даному контексті доцільно говорити про важливість так званого внутрішнього цінносного рівня, де розташовуються цінності котрі змогли проникнути крізь рівень свідомості і вкорінились у вигляді персональних цінностей особи [11]. Зазвичай вони стосуються переважно проблем пов'язаних з буттям людини та смислами її діяльності. Для таких, екзистенційних, цінностей характерною є низка особливостей:

- інтроспективно-діалогічна основа незалежно від виду проявів;
- наявність інтегративності, яка базується на динамічній ієрархічній системі;

- інтравертна орієнтація при визначенні екзистенційних змістів кожною окремою особою.

Вважається, що морально-етичні цінності виступають основою повноцінного функціонування персональної ціннісної системи суб'єкта, а цінності політичної, релігійної чи правової сфери важливі для функціонування різноманітних груп і соціуму. Натомість, екзистенційні цінності потрібні для існування як особи, так і соціуму в якому вона знаходиться. На відміну від морально-етичних цінностей які відповідають за просцеси пов'язані з почуттям обов'язку, совістю, тощо і можуть закономірно претендувати на статус загальнолюдських – екзистенційні цінності втілюються у вигляді осмислення особою їх значимості передусім для неї самої і можуть вважатися дискусивними та відносно гнучкими. Така дискусія проходить не лише в форматі внутрішнього діалогу, а й у вигляді протистояння розбіжних думок та ідеологій різноманітних спільнот і груп у яких виражаються їхні ціннісні орієнтування щодо сутності буття.

Таким чином, на думку Франкла, цінності доцільно трактувати як своєрідні механізми котрі допомагають наповнити буття людини змістом і знайти шляхи інтеграції в соціум. Завдяки цінностям можна вибудовувати чіткі критерії оцінювання значимості соціальної взаємодії суб'єктів та вибудовати стійкі системи відносин.

Важливою характеристикою цінностей також слід вважати наявність у них взаємо'язку з ідеалами. Ця особливість широко використовується передусім в педагогіці, завдяки чому стає можливим демонстрація еталонного взірця цінностей, що підходить для наслідування зразкового життя чи просто типу поведінки. При тому, часто використовуються образи ідеалів запозичені з художньої літератури, фільмів та інших засобів інформації. Нижче у вигляді таблиці представлено перелік актуальних для сучасного суспільства ціннісних орієнтацій та типові наслідки їхнього впливу на життя індивіда [28].

Таблиця 1.1

Ціннісні орієнтування та їхня роль у житті людини

Ціннісне орієнтування	Опис	Характерні прояви	Вплив на життя людини
Соціальне	Бажання отримати суспільне визнання і схвалення слугує стимулом подальшої соціалізації та розвитку.	Активне соціальне життя з акцентом на кількість створених зв'язків та приналежність до різноманітних груп.	Дозволяє повністю інтегруватись у суспільство чи його значиму для особи частину навіть за умови нехтування певними індивідуальними особливостями і потребами.
Гуманістичне	Дбайливе ставлення та піклування виступає основним орієнтиром при соціальній взаємодії та побудові стосунків.	Волонтерська діяльність та благодійні, або інші ініціативи в яких реалізується бажання допомагати іншим.	Альтруїстична поведінка стає важливим елементом життя особи, впливаючи на пріоритети і подальші життєві цілі [40].
Матеріальне	Статус, матеріальний добробут та збагачення визначають міру	Зусилля спрямовані на досягнення фінансового благополуччя	Залежно від інтенсивності функціонування ціннісні структури можуть чинити як

	задоволеності індивіда життям.	шляхом цілеспрямованої праці, активної соціалізації у відповідних колах, інвестиційної діяльності, тощо.	сприятливий вплив (організованість планів та діяльності, чітке розуміння мети) так і негативний (надмірна економність, редукція значимості інших видів ЦО).
Естетичне	Отримання необхідних емоцій та вражень завдяки взаємодії з проявами мистецтва.	Активна соціалізація в межах групи зі спільним колом інтересів, творча діяльність.	Сприяє емоційній чутливості, дозволяє тонко сприймати особливості творчих проявів інших людей.
Традиційне	Прагнення дотримуватись та сприяти поширенню усталених, раніше визнаних загальнолюдських ідеалів, цінностей чи культурних традицій.	Спроби адаптувати традиційні ЦО до реалій сьогодення, іноді навіть проявляючи певний догматизм поглядів.	Зростає здатність до самоконтролю та раціонального мислення, завдяки чому поведінкові акти здебільшого наближені до тих ідеалів і норм на які орієнтується особа.
Пізнавальне	Основою	Постійний	Формується

	ціннісної системи виступає особистісний розвиток, здобуття нових знань та здійснення відкриттів.	пошук актуальної інформації, розширення і поглиблення наявного теоретичного та практичного багажу, цілеспрямована робота над собою.	високий рівень компетентності у важливих для людини сферах та міждисциплінарних напрямках, розвивається критичне мислення.
Духовне	Пошуки способу досягнення гармонії буття та взаємодії з оточуючим світом.	Різноманітні духовні, релігійні практики (молитви, медитації, тощо), пошук важливих життєвих, зокрема ціннісних, орієнтирів.	Сприяє розвитку внутрішнього спокою, позитивно впливає на дисциплінованість та мотивацію особи [42].
Екологічне	Сприйняття навколишньої природи як важливої цінності, за яку	Активності спрямовані на збереження довкілля і природи.	Реалізується у формі поведінки для якої загалом властиве бережливе і дбайливе

	конкретна особа несе відповідальність.		ставлення до навколишнього світу та його мешканців [31].
--	--	--	---

Таким чином, наявність чітко визначених цінностей дозволяє особі створити своєрідну систему орієнтування, яка відображає переконання особи і найбільш значимі для неї якості. В сукупності, це дозволяє організувати єдину вісь регулювання когнітивної і поведінкової активності, впливаючи на подальший розвиток особи. Разом з тим, вказане поєднання сприяє виникненню і усвідомленню людиною критеріїв які визначають допустимі межі поведінки характерної для її власних «ціннісних орієнтацій». Відповідно, орієнтації, які сприяють чіткому розумінню особистістю важливих для неї елементів - також вирізняються низкою структурних і функціональних особливостей.

1.2. Цінності як основний орієнтир поведінки людини в соціумі

Зазвичай, соціальна психологія трактує «орієнтації» як особливий тип зв'язків, що формуються між людиною і навколишнім світом внаслідок їхньої взаємодії. Відповідно, ціннісні орієнтування (ЦО) індивіда знаходяться у безпосередньому, органічному зв'язку з його проблемами і вважаються чинником який суттєво детермінує поведінкові аспекти. Формуються такі орієнтири внаслідок впливу пануючої у суспільстві ціннісної системи.

Тому, вважається, що свобода вибору суб'єктом елементів своєї системи цінностей є лише умовно вільною, адже детермінується вибір передусім тими цінностями, котрі характерні та актуальні для значимої соціальної групи чи соціуму загалом. В свою чергу, ціннісне відношення особи до навколишнього світу опосередковано залежить від її ставлення до оточуючих осіб і соціуму загалом, разом з усталеними в ньому ідеалами, правилами, поглядами, тощо. Провідними ланками, що забезпечують функціонування даних механізмів

вважаються пізнання і оцінювання: перше відповідає за здатність до суб'єктивного сприйняття різноманітних аспектів навколишнього середовища, тоді як друге – дозволяє особі формувати своє ставлення щодо них. Враховуючи це, можна стверджувати, що провідною функцією орієнтацій є забезпечення здатності виділяти значимі для людини явища чи об'єкти, таким чином трапляється персональне диференціювання всього цінного та значимого задля утворення певної особистої системи орієнтування.

Тож формування персональних ціннісних орієнтацій відбувається під впливом комплексного адаптивного процесу орієнтування особи на загальноприйнятті цінності [30]. У той же час відбувається і прогнозування можливого сприйняття соціумом тієї системи цінностей, носієм якої стає конкретна особа.

Щоб у достатній мірі розуміти структурну основу ціннісних орієнтацій – варто також звернути увагу і на взаємозв'язок у якому знаходяться цінності особи з її цілями [45]. Самі по собі, цілі можуть вважатися своєрідними каталізаторами за допомогою яких відбувається відображення бажаних форм майбутнього, або ж іншими словами – розуміння існуючої потреби чи бажаного розвитку подій. Однак, цей процес тісно пов'язаний з системою цінностей, саме через призму яких здійснюється пошук об'єктивних шляхів та методів досягнення мети і прогнозування ймовірних результатів. Саме на підставі ціннісних орієнтувань, які є часткою мотиваційної організації особи, відбувається обрання таких соціально прийнятних мотивів здійснення діяльності, які гармонійно співвідносяться з власною ціннісною структурою. Як наслідок – завдяки ціннісним орієнтаціям складається повноцінна поведінкова і когнітивна основа завдяки якій відбувається подальший розвиток особи. Відповідно, явище «ціннісних орієнтацій» можна вважати комплексною інтегративною конструкцією, у якій проявляється багатогранність та різноплановість безпосередньо самих цінностей. Цим також пояснюється величезна кількість визначень поняття

«ціннісна орієнтація». Наприклад, на думку Божович це передусім внутрішня позиція особистості, що визначає її спрямованість, тоді як для В.Леонтьєва це – функціональна система, яку утворюють ціннісні смисли особистості. Обидва визначення, попри свою лаконічність, в повному обсязі відображають суть даного поняття і переводять його у категорію внутрішніх особистісних структур, влучно акцентуючи увагу на найбільш важливих аспектах ціннісних орієнтацій: особистісній природі їхнього формування та провідній ролі в «Я-концепції» особи [17].

Попри те, існує також і низка інших (здебільшого міждисциплінарних) визначень, які хоч і вносять деякі нові слушні концепції, проте з позиції психологічної науки, допускають декілька вагомих помилок: або знеособлюють саме явище, або ж надто гіперболізують роль суспільства та його цінностей у контексті життя конкретної особи. Згідно з даними визначеннями, ціннісна орієнтація це [53]:

- складно організоване утворення, яке охоплює сукупне спрямування інтересів певних сфер життя особи [39];
- об'єднана набором особистих принципів, концепцій та ідеалів система настанов, що використовується задля досягнення актуальної мети життєдіяльності;
- вибірково сформоване і відносно стійке системне спрямування потреб і бажань в напрямку певного аспекту суспільних цінностей.

Варто зазначити, що складність уніфікації визначення даного поняття також пов'язана з необхідністю точно і змістовно проаналізувати взаємодію ціннісних орієнтацій з усіма можливими сферами життя та діяльності особи, до числа яких входять чимало елементів: статус особи в соціумі, її статуси, сімейні обставини, коло спілкування, тощо. Процес утворення самих цінностей відбувається під впливом не лише всіх значущих чинників буття індивіда (соціальних чи біологічних, культурних та ін.), а в тому числі і їхнього унікального поєднання яке надає індивідуального забарвлення персональному набору цінностей особи. Отже, беручи за основу

загальноприйняті людські цінності, індивід здатен надавати їм збагаченого власним досвідом смислу [33] та завдяки цьому інтегрувати у власну структуру особистості.

Виникає своєрідна тріада, що складається з цінностей суспільства, загальноприйнятих людських цінностей і персональних ціннісних орієнтувань [44]. Вона виникла як результат історичного прогресу людей та свідчить про схильність виокремлювати і диференціювати сутнісну природу цінностей передусім як певного ідеалу, що слугує орієнтиром. Маючи передусім соціальну основу, навіть цінність яка стала частиною структури особистості – може в подальшому або продовжувати усвідомлюватись особою як чужорідна, або зазнаючи певних трансформацій і поступово ставати для неї персональною [13]. Видатний науковець Д.А. Леонтьєв пропонує на основі співвідношення персональних цінностей людини до соціальних виокремлювати чотири види (сценарії) розвитку взаємодії та подальшої соціалізації індивіда з соціумом.

1. Конформний вид розвитку, який виникає внаслідок повного співпадіння основи і інших компонентів ціннісної системи особистості до відповідних елементів аналогічної системи розповсюдженої в межах даного соціуму.

2. Варіативний вид розвитку, що базується на значному співпадінні основ та решти периферійних складових ціннісних систем індивіда та оточення.

3. Маргінальний вид розвитку, який зумовлює незначна схожість базових принципів ціннісних структур, проте суттєвій розбіжності решти часток даних конструктів.

4. Девіантний вид розвитку, що формується за умови часткового співпадіння лише периферійних елементів, тоді як основні цінності структури не співпадають повністю.

Таким чином, вивчення особистісних цінностей на основі наведеного вище підходу, надає можливість поділити структуру особистості на декілька ціннісних рівнів: внутрішній та зовнішній. Особливо уважно варто

розглянути саме зовнішній рівень, адже тут містяться ті різноманітні норми суспільства, котрі з самого народження певною мірою впливають на людину [32]. Індивід стає членом суспільства із заздалегідь усталеними правилами та нормами, частина з яких може навіть заважати повноцінній реалізації і розвитку особи [25]. Відповідні норми тут часто виступають як соціальна характеристика поведінкових актів особи. Цінності та відповідні орієнтації, в свою чергу, перебувають з нормами у настільки тісному зв'язку, що у контексті соціальної поведінки вони часто можуть сприйматись як тотожні поняття. В таких випадках норми навіть можуть розглядатись як один з видів цінностей (в соціологічній науці для цього використовується поняття «норми-цінності»). Проте на відміну від цінностей, норми це отриманий ззовні (завдяки традиціям, моралі, релігії, законам, тощо) формалізований інструмент регулювання поведінкових актів людини. Навіть не розуміючи сенсу конкретних норм, їхньої доречності чи співпадіння з власними орієнтирами – людина все ще мусить їм підпорядковуватись. В свою чергу, цінності – екстернальний, засвоєний і прийнятий на емоційному рівні поведінковий орієнтир. Завдяки цьому цінність проявляється як особистий духовний намір, не нав'язаний збоку сторонніх регуляторів.

Через це, можна стверджувати про рівноцінну важливість двох вказаних механізмів регуляції поведінки: роль зовнішніх виконують норми, тоді як за внутрішні відповідають цінності. Необхідність чіткого усвідомлення відмінностей між функціонуванням норми та цінності продиктована передусім можливістю їхнього застосування задля ефективного використання механізмів регуляції (чи саморегуляції) поведінкових актів людини навіть у складних ситуаціях.

Така співзалежність цих регуляторів постає особливо важливою з позиції необхідності здійснення безпосередньої, цілеспрямованої виховної і педагогічної активності спрямованої на допомогу у формуванні ціннісних систем молоді, що в подальшому сприятливо впливає на їхню здатність до спонтанного саморегулювання власних поведінкових актів. На ранніх етапах

такого формування особа повинна навчитись зважати як на зручні та вигідні для неї поведінкові нормативи, так і на ті з них, що потребують самоконтролю та регуляції.

Якраз у вигляді здатності до саморегуляцій проявів власної поведінки проявляється одна з ключових властивостей особистості, відповідно її поведінкова активність відображає загальний напрям ціннісних орієнтацій та підпорядковується лише таким нормативам, котрі дійсно набули внутрішнього ціннісного сенсу чи співпадають з ними. Тож, за таких обставин цілком закономірною виглядає зацікавленість суспільства у якнайшвидшій інтеграції загальноприйнятих норм у ціннісну структуру особистості, з їх наступним перетворенням у ціннісні орієнтири подальших поведінкових актів. Працює такий підхід завдяки тому, що ціннісні орієнтації базуються не стільки на усвідомленому і добровільному прийнятті запропонованих оточенням норм, скільки на продиктованих внутрішньою ціннісною системою спонуканнях. У випадку, коли особа просто підкоряється «чужим» для неї нормам і правилам (адже за інших обставин це унеможливить умовний тип співіснування де межі свободи кожного визначаються межами свободи іншого) без відповідних ціннісних орієнтацій, її поведінка за певних умов може ставати асоціальною, свавільною, небезпечною чи навіть злочинною.

Психологічними формами у яких відбувається вираження ціннісних орієнтувань особи вважаються переживання. Вони дають змогу збагнути особистісне значення всього того, що трапляється з людиною протягом життя. Відповідно, переживання вважаються винятковим емоційним процесом, котрий розпочинається на етапі буденної когнітивної активності і поступово переходить на рівень свідомих, осмислених духовних почуттів [54]. Разом з емоціями (як позитивними, так і негативними) вони становлять комплексний внутрішній емоційний устрій особи, в котрому безпосередньо відображається уся ціннісна система цієї людини. В таких умовах дана емоційна частка дозволяє індивіду оцінювати та розуміти ставлення до своїх

же ціннісних положень, мотивації конкретної поведінки, тощо. Цей же механізм дозволяє переглянути і переосмислити ціннісну ієрархію у тому випадку, коли вона не відповідає чи перестала відповідати свідомим поведінковим настановам особи [26].

Вагомий вплив на специфіку формування та кінцевий вигляд системи ціннісних орієнтувань можуть здійснювати в тому числі індивідуальні (в тому числі психологічні) особливості людини. З генетичної точки зору [27], унікальний характер кожного окремого індивіда формується внаслідок нашарування його соціального та персонального життєвого досвіду на особливості фізичної конституції та темпераменту. У поєднанні з несприятливими ситуаціями, такими як наявність в межах батьківської сім'ї яскраво вираженої невідповідності між заявленими і дійсними системами цінностей, або несприятливої специфіки оточення у якому відбуваються процеси виховання та зростання – людина може зазнати відчутного негативного впливу як на загальне формування її особистості [21], так і на світосприйняття та майбутні ціннісні орієнтації. При спробах інтеграції у певну соціокультурну модель, поведінка таких осіб може виявитись значно менш гнучкою та адаптивною, що в свою чергу особливо яскраво позначається на міжособистісному спілкуванні та інших формах взаємовідносин суб'єкта з оточенням.

Якщо ж враховувати можливу взаємодію всіх важливих змінних, зокрема типів темпераменту, світогляду, оточення, тощо – виникає розуміння величезної кількості можливих варіацій ціннісного орієнтування у різних особистостей. Закономірно, що різноманітні типажі особистостей при побудові міжособистісних стосунків створюють специфічні ціннісні системи. Вказуючи на цей момент, Карен Хорні пропонує свою класифікацію відповідних спрямувань ціннісних орієнтацій, до яких належать:

- *Орієнтування на людей*, що характеризується стилем взаємодії в межах якої переважає безпомічна, підконтрольна і нерішуча поведінка.

Орієнтування такої особи базується на ірраціональних переконаннях про поступливість як головну цінність, що гарантує безпеку і спокійне життя.

- *Орієнтування від людей*, що базується на стратегіях уникнення міжособистісної взаємодії у людей котрі використовують як захист показову байдужість. Намагаючись уникати будь-яких неочікуваних подій чи ситуацій, людина поступово втрачає цікавість до інших, а головними ціннісними орієнтирами стають усамітненість та самодостатність.

- *Орієнтування проти людей*, з характерною ознакою у вигляді орієнтування на ворожнечу, агресію та домінацію. Орієнтації такої людини побудовані на ілюзіях про владу як джерело безпеки і захищеності. Тому, навіть попри те, що така особа здатна діяти чемно і доброзичливо – вся її діяльність врешті спрямована на отримання переваги та контролю. Цінностями, на які орієнтується така особа виступають статусність, престиж та реалізація власних амбіцій.

Мова звісно ж йде про еталонні типи, однак певний конкретний життєвий епізод здатен змістити поведінку людини в сторону одного з описаних тенденцій сценаріїв.

Отже, представлені вище відомості, на нашу думку, можуть слугувати достатньою підставою розглядати явища ціннісних орієнтацій як складний цілісний конструкт на основі смислової та мотиваційної структури особистості, який визначає її єдність та спрямованість щодо ідеалів, мети, цілей, світогляду, планів, особистісних якостей та поведінки.

1.3. Формування ціннісних орієнтацій молоді в динамічних умовах сучасного соціокультурного середовища

Наявність у індивіда певної впорядкованої ціннісної системи виступає фундаментом для багатьох суспільно значимих типів діяльності. Основи

відповідних ціннісних орієнтацій здебільшого закладаються ще з раннього віку [37] завдяки вихованню і навчанню, намагаючись таким чином сприяти розвитку правильних ідеалів і адекватного ставлення до різноманітних складових навколишнього світу [22]. Вважається, що надалі це може сприяти подальшій успішній професійній та життєвій реалізації, адже ціннісні орієнтації здатні безпосередньо проявлятися у поведінкових актах і соціальній активності особи, відображаючи її моральні якості, мотивацію, бажання, тощо. Тому, саме наявність сталого набору ціннісних орієнтацій часто характеризує особистість як зрілу і здатну до соціалізації та конструктивної взаємодії з оточуючими [10].

Попри те, що феномен формування і динамічних змін структури ціннісних орієнтацій індивіда активно вивчали та досліджували науковці одразу кількох напрямів (зокрема соціологічного, психологічного, педагогічного чи філософського) – нові особливості інформаційного та міжособистісного впливу сучасного світу на особу дещо змістили акценти розгляду даної проблематики. Якщо раніше доволі часто характерні для конкретної сім'ї системи цінностей (найчастіше традиційних) могли передаватися з покоління в покоління, то зараз стрімкий темп життя новітнього світу значною мірою вплинув на цей процес. Нестача часу, збільшення кількості випадків розпаду сімей, інформаційний вплив – все це суттєво ускладнило передачу таких цінностей новим поколінням в межах сім'ї.

Оскільки засоби масової інформації та соціальні мережі вважаються одними з провідних джерел розповсюдження цінностей та формування суспільної думки, то наявне зараз перенасичення розважальним контентом різноманітного змісту працює на нормалізацію негативних форм поведінки і завдання шкоди існуючих етично-моральних норм. Намагаючись вплинути на цей процес науковці багато уваги приділяли персональній здатності індивіда самостійно обирати ті цінності на які він орієнтуватиметься незважаючи на вплив оточення [35], однак зараз чимало сучасних досліджень пов'язано з

винекненням необхідності ще з юного віку пояснити дитині принципи формування та закласти основи ціннісних орієнтацій [57], адже в умовах стрімкого зростання популярності різноманітних соціальних мереж, специфічних спільнот і блогерів (позиції, мораль та цінності яких часто виступають орієнтиром і взірцем для багатьох молодих осіб) – такий підхід видається більш ефективним [12].

Негативні суспільні тенденції та події що десятиліттями розгортаються у новітній історії світу суттєво похитнули ціннісні системи, які базувались на універсальних, загальнолюдських моральних принципах. Надмірний акцент на матеріальній складовій життя (зокрема фінансах, статусі, тощо), як вважають науковці, яскраво характеризує актуальні особливості сьогодення. Особливо гостро дана проблема проявляється у найбільш розвинених країнах [51], зокрема у Сполучених Штатах Америки. Наприклад, опитування проведене Американською мультинаціональною аналітичною і консультативною компанією «Gallup» вказує [60], що 83% американців помічають проблему якісної редукції цінностей (зокрема тих, що базуються на моральних аспектах) та заклопотані цією тенденцією, в той же час 54% від загальної кількості респондентів вказують, що на їхню думку у країні спостерігається «збіднілість» особистісних цінностей громадян. Схожі результати спостерігаються й в інших країнах: понад 60 країн (з загальною кількістю 12 мільйонів опитаних) де проводилось аналогічне дослідження поділяють схожі погляди, наголошуючи на наявності даної проблеми. Самі ж респонденти здебільшого пов'язують її зі стрімкістю технологічного прогресу. Така позиція базується на переконанні, що новітні технологічні можливості людини не лише спростили комунікацію та доступ до інформації (зробивши їх зручними і загальнодоступними), а й спричинили дистанціювання людей, погіршення якості міжособистісного спілкування і зниження рівня емпатії [1].

Тому, можна констатувати як в межах сучасного суспільства дедалі поширенішою стає думка, що звичні для нас ціннісні системи, котрі протягом

багатьох років слугували виразним орієнтиром – поступово руйнуються, в той час як їхнє місце повільно заповнюють нові цінності, ідеали та норми, які все ще перебувають в процесі свого динамічного утворення в режимі реального часу. Варто розуміти, що особливо гостро проблема формування ціннісних орієнтацій постає в контексті підлітків та молоді [52] через специфіку їхнього світосприйняття [9]: ціннісні орієнтири у них формуються переважно на основі домінуючого впливу соціокультурного середовища та спожитої інформації [6]. За таких умов, молода особа в процесі формування власного набору цінностей (опираючись на принципи самостійного інтелектуального пошуку) може отримати в якості основи хибні, з точки зору морально-етичної складової, орієнтири. Характерною особливістю такого процесу є деформація стійких та зрозумілих принципів функціонування ціннісних систем та норм, ідеалів і принципів на яких вони базуються. Це зумовлює їхню суперечливість і невиразність, що в свою чергу негативно впливає на осіб чия система цінностей досі не сформована. Особливо це стосується дітей [36] та молоді, котрі не завжди здатні помітити, усвідомити та виокремити для себе орієнтири [5] які надалі слугуватимуть запорукою психологічного благополуччя і позитивного особистісного зростання.

Проведені соціологами протягом останніх десяти років дослідження ціннісних орієнтувань сучасної молоді (зокрема студентів) засвідчили наявність важливої тенденції: у молодих людей дедалі частіше формується специфічний, характерний для споживчого суспільства типаж особистості, ключовою особливістю якої вважається надмірна самовпевненість і орієнтація перш за все на себе та свої бажання чи потреби. Не оминула ця проблема і сучасну Україну [7], де, як стверджують вітчизняні соціологи, орієнтування передусім на успішність стало домінуючою життєвою стратегією та змістом ціннісних систем молоді [55]. Частково це можна сприймати навіть як плюс, адже, на перший погляд, така особистість покладаючись на свої сили, знання та навички буде наполегливо йти до мети, рано чи пізно досягаючи успіху, проте за таких обставин існує великий ризик

формування егоцентричної системи цінностей, яка дозволить позбутись моральних принципів і спокійно переступати через будь-що та будь-кого на власному шляху до успіху [41].

Виховання в межах батьківської сім'ї також не можна назвати достатньо ефективним та надійним способом впливу на цю ситуацію через низку вказаних вище причин та різниці у світосприйнятті (яка лише посилилась внаслідок стрімкого темпу прогресу), адже світогляд попередніх поколінь зазвичай сформований в умовах історичних та культурних особливостей конкретного часу, що навіть за наявності відносно сприятливих умов в межах сім'ї у деяких випадках може суттєво ускладнювати таку взаємодію [58]. Натомість, здатність до самостійного вирішення проблеми пов'язаної з рухом в напрямі утворення негативних ціннісних тенденцій (особливо серед молоді [16]) зазвичай унеможлиблюється передусім відсутністю необхідного життєвого досвіду. Тому, в сучасному суспільстві постає гостра необхідність залучення молодих поколінь до того переліку об'єктивних і універсальних цінностей та ідеалів, що мають життєствердне, духовне і позитивне спрямування [8].

Оскільки з-поміж об'єктивно значимих причин утворення ціннісних структур та виникнення тих чи інших ціннісних орієнтацій найбільш вагомую (особливо серед молодих людей) прийнято вважати гуманізацію [14] провідних сфер самореалізації особи в суспільстві, то запровадження зазначеного підходу стало одним з найважливіших методів роботи з даною проблематикою. Варто зазначити, що соціальна самореалізація дітей та молоді передусім пов'язана з галуззю освіти [3], тому у даному випадку суть поняття цінностей (зокрема національних, моральних, культурних) доцільно розкривати вже у ранньому шкільному віці [15], що надалі відіграє важливу роль як для буття конкретної особи, так і суспільства в яке вона інтегрована [2]. Відповідний підхід, перш за все, здатен стимулювати розвиток духовноморальної системи цінностей [47], що підтверджується думкою Г.

Жирської, котра встановлює та розпізнає наявність динаміки формування відповідних ціннісних систем на основі декількох важливих показників [34]:

- Достатній рівень обізнаності індивіда щодо гуманітичних цінностей;
- Наявність проявів емпатії при взаємодії та побудові стосунків;
- Здійснення людських вчинків спонукається компонентом внутрішньої мотивації.

Реалізація даного підходу як на теоретичному, так і практичному рівнях вимагає адаптації до нових умов ефективного здійснення педагогічної діяльності та виховного процесу сучасних молодих поколінь, що закономірно привело науковців багатьох зарубіжних країн (котрі намагались впровадити даний підхід) до сфери психологічної науки [23]. В умовах перенасиченого різноманітною інформацією середовища саме завдяки цілеспрямованій роботі направлених на формування особистості з відповідним набором соціально-психологічних компетенцій [56] можна створити сприятливу основу для подальшого засвоєння загальнолюдських цінностей і відповідних ціннісних орієнтирів як основи подальшої поведінки [4]. Під поняттям соціально-психологічної компетенції в межах даної наукової роботи варто розуміти спроможність індивіда творчо і результативно використовувати на практиці здобутий досвід та засвоєні в процесі навчання навички і знання, зокрема у ситуаціях котрі передбачають міжособистісну взаємодію, побудову відносин чи інший соціальний або суспільний контекст. Відповідно, компетенції, сформовані на основі правильних цінностей, надають змогу людині ефективно орієнтуватись в умовах рільного соціуму [19] чи перевантаженого, маніпулятивного інформаційного простору, не втрачаючи при цьому гнучкість мислення та здатність інтегрувати нові елементи у власну ціннісну систему [50].

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ

2.1. Вибірка та методики, використані у дослідженні

Для досягнення мети роботи, реалізації її завдань та перевірки гіпотези магістерської роботи ми провели емпіричне дослідження, згідно проблеми роботи. Вибіркою у ньому стали працівники Чернівецького міського палацу дітей та юнацтва (ЧМПДЮ) та будинку Текстильників переважно юнацького та частково старшого юнацького віку; середній вік складав 25,88 років ($n = 56$).

У дослідженні ми використовували такі методики:

- методика О.Б. Фанталової «Рівень співвідношення «цінності» та «доступності» у різних життєвих сферах»;
- методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича;
- шкала екзистенції А. Ленгле, К. Орглер (The Existence Skale) в адаптації І.Н. Майніної;
- методика «Діагностика особистісної установки «альтруїзм – егоїзм»»;
- методика «Велика п'ятірка».

Коротко опишемо зміст методик.

Методика О.Б. Фанталової «Рівень співвідношення «цінності» та «доступності» у різних життєвих сферах»

Методика О.Б. Фанталової «Рівень співвідношення «цінності» та «доступності» у різних життєвих сферах» призначена для діагностики особистісних цінностей респондентів та рівня їх реальної задоволеності.

Досліджувані отримували інструкцію: «Вам пропонується перелік із 12-ти понять / цінностей». Це такий перелік цінностей:

1. Активне, насичене діяльністю життя.
2. Здоров'я (фізичне та психічне самопочуття / здоров'я).
3. Цікава робота.
4. Краса мистецтва та природи (переживання прекрасного / натхненного в природі та / або мистецтві).
5. Кохання (духовна, психологічна, фізична близькість з коханим).
6. Забезпечене матеріально життя (відсутність труднощів матеріального характеру).
7. Наявність вірних, хороших друзів.
8. Упевненість у собі (свобода від внутрішніх конфліктів, сумнівів чи протиріч).
9. Пізнання (можливість отримувати нові знання, нову інформацію, розширити свій світогляд, розвинути інтелектуально та культурно).
10. Свобода в контексті незалежності у своїх діях і вчинках.
11. Щасливе власне сімейне життя.
12. Творчість (можливість і здатність творити / створювати що-небудь).

Досліджуванам пропонувалося порівняти ці цінності попарно між собою, використовуючи спеціальний бланк, кожного разу відзначаючи ту з порівнюваних цінностей, яку респондент вважає більш важливою для себе.

Причому процес порівняння здійснюється за двома різними критеріями: у першому випадку за ознакою більшої важливості цінності для себе, у другому – порівнювати дві цінності потрібно за ознакою більшої доступності для себе, якої легше досягти в житті. Пропускати пари не дозволяється.

Зразок матриці для порівняння цінностей

1 2	2 3	3 4	4 5	5 6	6 7	7 8	8 9	9 10	10 11	11 12
1 3	2 4	3 5	4 6	5 7	6 8	7 9	8 10	9 11	10 12	
1 4	2 5	3 6	4 7	5 8	6 9	7 10	8 11	9 12		

1 5	2 6	3 7	4 8	5 9	6 10	7 11	8 12			
1 6	2 7	3 8	4 9	5 10	6 11	7 12				
1 7	2 8	3 9	4 10	5 11	6 12					
1 8	2 9	3 10	4 11	5 12						
1 9	2 10	3 11	4 12							
1 10	2 11	3 12								
1 11	2 12									
1 12										

Джерело - Інтернет

Обробка результатів

В подальшому, спираючись на заповнені респондентом дві матриці, потрібно підрахувати, скільки разів кожна цінність зі списку виявлялася переважаючою за обома ознаками: цінності та доступності для кожного досліджуваного.

На наступному етапі знаходиться інтегральний показник за цією методикою, це індекс відмінності / розбіжності чи різниці (R) між ціннуванням респондентом певної цінності та її доступністю для нього (Ц – Д). Цей індекс показує ступінь дезінтеграції у ціннісній сфері особистості, що може свідчити про незадоволеність певних життєвих потреб і цінностей особистості, про внутрішній конфлікт, а також про ступінь реалізованості особистості та її гармонійності. Результати заносяться до третьої таблиці.

За умови оцінки усіх 12-ти цінностей, теоретично можливі межі індексу R складають від 0 до 72 балів, причому 0 означає, що цінності та їх доступність цілком співпадають, а 72 – ознакою того, що вони абсолютно не збігаються у житті респондента. Отже, 0 означає для досліджуваного, що те, що він цінує, є цілком доступним для нього, а 72 – що те, що людина має, вона не цінує, їй це непотрібне, а того, що вона цінує в неї немає.

Середні показники для R такі:

- для чоловіків – $33,07 \pm 1,7$;
- для жінок – $37,02 \pm 1,6$.

Тобто ці показники визнаються статистичною нормою.

Також авторка методики виділяє три рівні дезінтеграції в ціннісно-особистісній сфері:

- від 0 до норми – низький рівень дезінтеграції;
- від норми до 50 – середній,
- та від 50 до 72 – високий рівень дезінтеграції в ціннісній і мотиваційній сферах особистості; тобто бажання людини сильно контрастують з її можливостями.

Також методика визначає:

ВК - внутрішні конфлікти. Це випадок, коли розрив між цінністю та її доступністю складає ≥ 4 .

ВВ – внутрішні вакууми. Це, навпаки, випадок, коли доступність перевищує цінність ($Д > Ц$) на 4 бали, це відчуття «внутрішнього баласту» - наявності того, що непотрібне, незначиме для людини.

НЗ – нейтральна зона. Це усі випадки, коли різниця між Ц та Д менші від 4, це зона без конфліктів, оскільки потреба в цінності та можливість її задовольнити в основному співпадають.

Для того, щоб зрозуміти, що саме виявилось домінуючим у ціннісній сфері особистості, можна підрахувати відсоткове співвідношення між цими показниками, водночас в вважаючи R за 100 %.

Методика «Ціннісні орієнтації» М.Рокича

Методика «Ціннісні орієнтації» Мілтона Рокича – це особистісний опитувальник, призначений для дослідження ціннісної сфери особистості. Ціннісні орієнтації впливають на поведінкову спрямованість / налаштованість людини і проявляються у її ставленні до оточуючих і зовнішнього світу загалом.

Цінності особистості автор методики ділить на дві групи: термінальні цінності – це цінності мети, до якої людина вважає за необхідне прагнути; інструментальні цінності – це цінності-засоби, які визначають, як саме людина буде досягати поставленої мети, що буде при цьому використовувати.

Дослідження проводилося у груповій формі.

Опитуваним представлялися списки термінальних та інструментальних цінностей (по 18 кожної) на аркуші паперу, послідовно.

Досліджувані отримували таку інструкцію: «Перед вам перелік з 18 цінностей. Розставте / пронумеруйте їх у порядку значимості кожної цінності для вас, оцінюючи, наскільки вони керують вами у вашому житті. Почніть з визначення найбільш важливої цінності, тоді оберіть наступну за значимістю і так до кінця списку. Тобто найменш значима для вас цінність має опинитися н 18 місці. Робіть усе вдумливо, не поспішайте».

Список термінальних цінностей: 1) активне, емоційно насичене, діяльне життя; 2) життєвий досвід / мудрість; 3) фізичне та ментальне здоров'я; 4) цікава, захоплююча робота; 5) краса мистецтва та природи; 6) кохання – психологічна та фізична близькість з коханим; 7) відсутність матеріальних проблем у житті; 8) наявність у вас вірних і близьких друзів; 9) повага від оточуючих; 10) пізнання – можливість отримання нової інформації, знань, що розширюють світогляд; 11) максимально продуктивне життя у стилі самореалізації особистості, з використанням своїх здібностей; 12) розвиток себе та постійне самовдосконалення; 13) розваги – вільний відпочинок без зобов'язань; 14) свобода у своїх думках, вчинках, судженнях; 15) власне щасливе сімейне життя; 16) щастя інших людей і людства в цілому; 17) творчість, креативність як можливість здійснювати творчу діяльність; 18) упевненість у собі, свобода від внутрішніх конфліктів і сумнівів.

Другий список, інструментальних цінностей, виглядає, за М.Рокичем, так: 1) охайність, впорядкованість у справах і речах; 2) вихованість; 3) високі вимоги до свого життя, високий рівень домагань; 4) почуття гумору; 5)

дисциплінованість; 6) самостійність; 7) непримиримість до власних і чужих недоліків; 8) освіченість; 9) почуття відповідальності; 10) вміння чинити раціонально, обдуманно; 11) самоконтроль; 12) сміливість у відстоюванні своїх поглядів і принципів; 13) сильна воля (вміння долати труднощі); 14) терпимість – вміння приймати інакшість людей; 15) широкі погляди (повага до чужих поглядів); 16) чесність; 17) працьовитість; 18) чуйність до інших.

Інтерпретація отриманих за методикою даних

При аналізі ієрархії цінностей, складеної досліджуванним, звертають увагу на місце, на якому опинилися цінності та їх групи.

Шкала екзистенції А.Ленгле, К.Орглер (The Existence Skale)

в адаптації І.Н.Майніної

Шкала екзистенції А.Ленгле, К.Орглер (The Existence Skale) в адаптації І.Н.Майніної заснована на ідеї, що чим більше людина здатна виходити за власні межі, живе відповідно до обраних цінностей, довіряє собі та знає, в якій ситуації живе, тим в більшій мірі її життя буде осмисленим і відповідальним. Тобто методика діагностує ступінь осмисленості респондентом свого життя з погляду самого опитуваного.

Методика складається із 46 тверджень, які досліджуваного просять оцінити, зосередившись на тому, наскільки певне твердження йому підходить. Оцінка передбачає існування такої шкали: 1 – так, вірно; 2 – вірно, але не повністю; 3 – швидше, вірно; 4 – швидше невірно; 5 – невірно, але не цілком; 6 – цілком невірно.

Методика визначає 4 шкали, 2 основні фактори та підсумковий показник осмисленості життя. Це такі шкали:

1. SD – самодистанціювання (усвідомлення опитуваним внутрішнього вільного простору, дистанціювання від себе, щоб поглянути на ситуацію об'єктивно; така людина діє, виходячи не з власних переживань, а об'єктивно оцінюючи ситуацію). Низький показник SD (менший від 26) – свідчення відсутності дистанції опитуваного по відношенню до себе.

2. ST – самотрансценденція – це здатність відчувати цінності через почуття. Вона проявляється як здатність співчувати, жити заради когось, відчувати цінності, емоційно на них відгукатися, розуміти сенс того, що відбувається.

3. F – свобода – знаходити реальні можливості, розуміти їх цінність, вирішувати, що з реально можливого є найбільш важливим.

4. V – відповідальність, обов’язковість, почуття обов’язку. Є основою для формування стабільної самооцінності та залученості до плину життя.

Два фактори, що визначаються методикою, це Р – персональність (здатність відкрито сприймати світ і себе в ньому) та Е – екзистенційність (здатність рішуче і активно спілкуватися зі світом, орієнтуватися в ньому, змінювати на краще).

Загальний показник осмисленості життя свідчить про те, наскільки життя респондента наповнене смыслом.

Методика «Велика п’ятірка»

Ця методика є особистісним опитувальником, створеним Р.Маккрає, П.Коста ще в минулому столітті, проте він не втратив актуальності й досі. Методика представляє п’ять факторів: експресивність (як відкритість людини досвіду) / практичність, екстра- та інтровертованість, емоційна стійкість / нестійкість, здатність до самоконтролю / імпульсивність, прихильність / відмежованість, - які досить повно здатні схарактеризувати особистість.

Методика складається із 75 згрупованих попарно протилежних тверджень, ступінь своєї згоди з якимось із них потрібно висловити опитуваному, обравши відповідь у балах.

Респонденти отримували таку інструкцію: «Прочитайте, будь ласка, кожен два вислови, оберіть те, яке більше вас стосується, позначте цифру, поряд з ним. У випадку невпевненості вибору, відзначте нуль».

Отримані досліджуваними результати переводять у бали, згідно ключ до цієї методики.

При цьому зазначимо, що методика визначає не лише п'ять головних факторів: 1 фактор – екстравертованість – інтровертованість; 2 – прихильність до інших – відокремленість від них; 3 – здатність до самоконтролю – імпульсивність; 4 – емоційні стійкість / нестійкість, невірноваженість; 5 – експресивність / практичність, - але й в межах кожного фактора – по п'ять факторів нижчого порядку, сума балів за якими і складають значення головного фактора.

При цьому первинні фактори / нижчого порядку оцінюються так: 15-11 балів – високий рівень прояву, до 7 балів – низький рівень показника.

Тоді як загальні фактори оцінюються так:

15 (мінімум) – 40 балів – низький рівень прояву фактора;

41-50 балів – відповідають середньому рівню прояву показника;

51-75 балів – це високий рівень прояву відповідного фактора.

Варто описати кожен фактор методики.

1. Екстраверсія – інтроверсія. Екстраверти енергійні, активні, домінуючі, з переважанням позитивних емоцій, балакучі, комунікабельні, мають широке коло поверхових знайомих. Інтроверти – самозаглиблені, некомунікабельні, сором'язливі, почуваються винуватими, пасивні, схильні до підпорядкування.

2. Прихильність – відокремленість. Прихильні – привітні, здатні до співпраці, довірливі, здатність проявляти альтруїзм, відмежовані – конкурентні, байдужі до інших, складні люди, схильні сперечатися та конфліктувати, поважають себе, але не інших.

3. Самоконтроль – імпульсивність. Здатні до самоконтролю сумлінні, акуратні, надійні, наполегливі та організовані, прагнуть досягнень і вміють діяти слухняно і поступливо, вміють планувати майбутні дії, імпульсивні – схильні поводитися спонтанно, безвідповідальні, безпечні,

демонструють гнучкість у поведінці, проте це асоціюється в інших з їх ненадійністю.

4. Емоційна стійкість – емоційна нестійкість. Нестійкі часто переживають різні стреси та переважно негативні емоції, легко та швидко реагують на події, тривожні, напружені, надміру самокритичні, емоційно стійкі є стабільними у поведінці, врівноважені, розслаблені, відчують емоційний комфорт і самодостатність.

5. Експресивність – практичність. Експресивні – відкриті новому досвіду, позитивно сприймають нове, незвичні ідеї, люблять пригоди, проявляють цікавість, артистичні, пластичні, схильні до творчості, чутливі, добросердечні; практичні – консервативні, опираються на реальність, нечутливі, ригідні у проявах, віддають перевагу стабільності та дотримуються власних принципів.

Методика «Діагностика особистісної установки «альтруїзм – егоїзм»»

Діагностика особистісної установки «альтруїзм – егоїзм» - це методика, призначена для виявлення у досліджуваних таких особистісних якостей як егоїстичність та схильність до альтруїзму.

Досліджувані отримували таку інструкцію: «Будь ласка, уважно прочитайте запитання методики та дайте відповідь на них, відповідно до того, чи згодні ви з їх змістом, оцінюючи свою поведінку».

Опитувальник містить 20 запитань.

Результати оцінюються за ключем до цієї методики, де за одними питаннями оцінюється одним балом відповідь «так», за іншими, так само одним балом, відповідь «ні».

Методика зазначає, що чим більше балів набрав респондент, особливо більше 10, тим більше він може бути схильним проявляти альтруїзм. Відповідно, чим менше балів набрав опитуваний, тим більше він буде схильний проявляти егоїзм у своїй поведінці.

2.2. Аналіз даних емпіричного дослідження

Першою нами була застосована методика О.Б. Фанталової «Рівень співвідношення «цінності» та «доступності» у різних життєвих сферах» призначена для діагностики особистісних цінностей респондентів та рівня їх реальної задоволеності.

Досліджувані отримували інструкцію: «Вам пропонується перелік із 12-ти понять / цінностей». Це такий перелік цінностей:

1. Активне, насичене діяльністю життя.
2. Здоров'я (фізичне та психічне самопочуття / здоров'я).
3. Цікава робота.
4. Краса мистецтва та природи (переживання прекрасного / натхненного в природі та / або мистецтві).
5. Кохання (духовна, психологічна, фізична близькість з коханим).
6. Забезпечене матеріально життя (відсутність труднощів матеріального характеру).
7. Наявність вірних, хороших друзів.
8. Упевненість у собі (свобода від внутрішніх конфліктів, сумнівів чи протиріч).
9. Пізнання (можливість отримувати нові знання, нову інформацію, розширити свій світогляд, розвинути інтелектуально та культурно).
10. Свобода в контексті незалежності у своїх діях і вчинках.
11. Щасливе власне сімейне життя.
12. Творчість (можливість і здатність творити / створювати що-небудь).

Досліджуваним пропонувалося порівняти ці цінності попарно між собою, використовуючи спеціальний бланк, кожного разу відзначаючи ту з порівнюваних цінностей, яку респондент вважає більш важливою для себе.

Причому процес порівняння здійснюється за двома різними критеріями: у першому випадку за ознакою більшої важливості цінності для

себе, у другому – порівнювати дві цінності потрібно за ознакою більшої доступності для себе, якої легше досягти в житті.

Перше ранжування респондентами цінностей відображене нами у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Результати досліджуваних за методикою О.Б. Фанталової

Цінності (Ц)

№	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	№	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	2	9	6	4	8	7	3	10	1	5	9	2	29	4	11	4	1	7	9	5	9	1	3	8	3
2	3	7	6	0	9	8	4	5	3	10	10	1	30	6	3	3	1	0	11	7	6	6	0	9	4
3	6	9	2	4	8	7	8	6	1	5	10	0	31	1	9	9	0	9	6	3	5	4	7	11	3
4	3	2	6	4	1	11	8	6	9	10	0	6	32	8	0	4	7	3	6	4	9	3	2	10	1
5	5	7	2	2	11	4	9	4	3	8	10	0	33	6	0	1	2	9	8	2	5	1	6	11	4
6	4	6	1	2	8	4	8	8	5	8	11	1	34	2	9	4	2	7	6	3	5	4	7	10	4
7	4	6	3	0	9	4	7	7	5	10	10	1	35	4	8	0	2	0	7	8	3	4	8	9	3
8	2	10	1	5	11	6	5	7	4	5	9	1	36	3	6	4	3	6	9	6	8	1	10	10	0
9	7	5	2	4	11	0	6	0	8	10	9	3	37	3	6	4	2	7	8	8	2	7	9	10	0
10	7	3	5	5	7	2	6	4	5	11	0	10	38	4	5	4	1	6	10	5	8	10	7	4	1
11	3	6	4	0	9	10	8	7	2	5	11	2	39	1	11	3	6	5	4	1	3	8	5	9	0
12	6	6	4	0	10	4	6	6	4	8	11	1	40	6	8	4	0	7	3	8	3	1	7	8	2
13	6	5	7	2	0	10	3	11	7	9	1	5	41	3	5	4	2	6	7	8	3	8	9	10	1
14	1	7	5	2	9	3	6	9	3	10	10	1	42	3	11	0	3	6	6	8	5	4	10	8	1
15	2	10	1	3	5	9	7	5	4	11	2	7	43	8	7	6	8	8	4	8	4	2	1	7	2
16	6	10	6	1	8	2	7	6	5	11	4	0	44	1	4	2	1	6	8	10	6	7	11	7	3
17	3	7	2	9	9	0	3	8	5	5	8	6	45	1	4	7	0	0	8	6	8	4	3	10	6
18	3	6	4	1	7	6	9	9	2	8	11	0	46	3	7	6	5	2	5	7	9	2	11	5	4
19	5	7	4	3	2	8	10	8	3	10	6	0	47	8	6	7	8	8	5	8	4	2	2	8	1
20	2	11	1	6	8	9	3	8	0	9	5	4	48	7	7	6	7	8	3	7	5	1	1	8	2
21	2	11	3	0	10	5	6	7	4	8	9	1	49	2	6	3	0	7	4	8	9	6	10	9	1
22	1	7	8	0	10	5	3	6	3	11	9	3	50	3	9	6	4	5	10	8	6	1	11	3	0
23	1	10	8	1	10	3	1	6	5	5	10	6	51	5	8	5	4	2	9	9	2	4	5	4	9
24	5	11	5	3	9	9	6	3	0	5	9	1	52	2	8	2	10	1	1	6	6	7	5	7	1

																									0											
25	4	11	4	0	8	9	6	3	2	8	9	0	53	4	6	2	7	9	1	9	7	5	5	0	1											
26	3	10	7	1	5	8	5	3	4	9	11	0	54	8	9	7	2	2	8	2	7	6	5	10	0											
27	1	11	5	1	6	3	7	9	6	4	7	6	55	0	5	6	1	9	6	5	6	4	10	11	3											
28	5	9	4	2	7	10	2	7	1	9	9	1	56	2	8	3	1	7	7	5	7	4	11	11	1											
середні	3,77			7,64			4,16			2,71			7,08			6,21			5,94			6,07			3,89			7,32			7,94			2,82		
	1			2			3			4			5			6			7			8			9			10			11			12		

***Примітка. Номери від 1 до 12 вгорі таблиці – цінності особистості за методикою О.Б. Фанталової, перелічені вище.

Аналіз даних, представлених у цій таблиці, дає нам можливість дійти висновку, що, враховуючи, що цінності особистості опитувані ранжували, розташовуючи в ієрархічному порядку, чим менший середній показник за певною цінністю у вибірці, тим вище в ієрархії цінностей вона знаходиться. Отже, найбільше опитувані цінують такі цінності, як «краса мистецтва та природи» (середня – 2,71 балів), «творчість» (середня – 2,82 балів), а також «активне, діяльне життя» (середня – 3,77 балів) та «пізнання» (3,89 балів).

Тоді як відчутно менше досліджувана вибірка цінує «щасливе сімейне життя» (середня – 7,94 балів) та «здоров'я» (середня – 7,64 балів).

Наочно ми відобразили цю ситуацію на такій діаграмі:

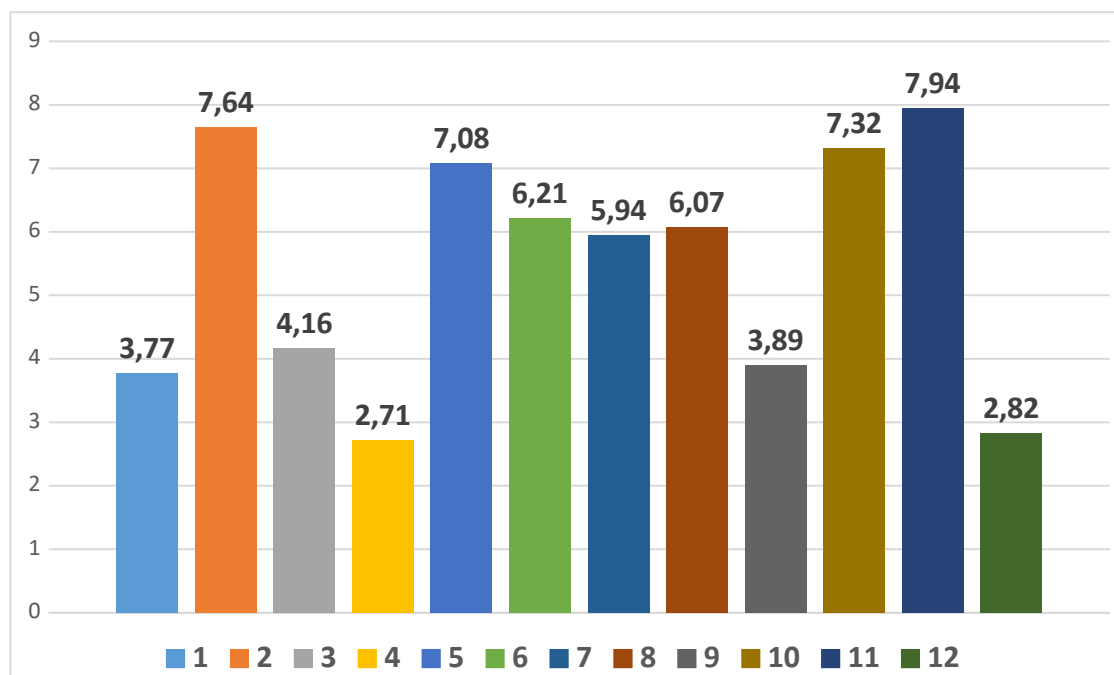

Рис.2.1. Середні показники за методикою О.Б. Фанталової

(вибір «Цінності»)

Діаграма наочно демонструє, яким саме цінностям досліджувані віддали перевагу, їх стовпчики значно нижчі (бо в ієрархії цінностей вони стоять вище) від решти.

Наступний вибір респондентів стосувався доступності для них цінностей, які раніше проранжували за ознакою важливості для себе.

Результати досліджуваних за другим ранжуванням ми представили у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Результати досліджуваних за методикою О.Б. Фанталової

Доступність цінностей (Д)

№	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	№	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
1	3	7	10	8	0	11	6	8	4	3	2	5	29	7	5	2	3	10	5	3	9	7	6	3	6	
2	8	9	6	5	7	10	2	6	9	0	2	2	30	11	7	4	6	10	4	1	1	8	5	1	8	
3	10	5	7	8	11	2	6	0	6	8	2	2	31	5	8	0	2	9	8	7	4	10	3	4	7	
4	3	7	5	4	1	6	11	2	9	10	0	8	32	6	6	4	3	4	1	5	11	10	8	6	0	
5	6	5	2	2	11	6	8	0	6	10	8	2	33	5	1	0	3	5	8	8	2	10	0	5	7	3
6	7	1	1	7	9	8	9	2	5	2	11	4	34	5	8	3	5	9	5	5	9	8	3	3	6	
7	9	7	2	6	5	1	11	8	9	1	2	4	35	7	6	9	9	3	3	3	4	9	2	0	11	
8	1	7	4	7	11	5	5	1	8	9	4	2	36	5	9	2	4	4	10	8	1	9	6	8	1	
9	3	4	1	6	10	0	7	2	9	8	10	5	37	8	7	3	3	4	4	10	7	9	6	2	2	
10	7	5	4	4	1	5	9	2	7	11	0	10	38	5	9	0	5	5	5	6	9	6	6	5	4	
11	3	7	7	7	9	5	9	1	9	1	4	4	39	5	6	3	9	5	5	1	0	8	3	11	11	
12	8	7	3	3	11	1	7	4	8	1	9	3	40	5	7	2	2	7	3	10	6	9	9	2	2	
13	10	8	9	6	0	4	8	0	10	3	2	2	41	4	8	1	5	5	6	6	8	6	6	6	4	
14	4	7	10	3	2	8	6	3	10	4	5	4	42	4	11	2	6	0	5	9	8	6	0	4	1	
15	8	6	8	6	1	7	5	2	7	6	0	10	43	9	7	6	8	10	6	5	4	2	2	1	4	
16	6	8	7	5	4	2	11	4	10	7	0	3	44	3	6	0	3	6	6	9	2	8	11	6	5	
17	6	6	7	9	3	8	9	6	5	6	0	1	45	4	4	6	1	8	1	9	8	2	4	11	9	
18	4	9	8	6	5	4	6	4	9	2	5	4	46	4	11	0	6	2	8	10	5	6	5	1	8	

19	7	4	3	5	0	5	10	10	6	11	1	4	47	9	6	7	7	10	6	5	5	2	3	1	3	
20	6	3	4	9	0	7	1	2	8	11	6	9	48	8	8	7	8	10	5	6	6	1	2	1	3	
21	7	8	2	2	2	7	8	5	7	10	6	2	49	6	8	0	5	5	8	9	2	10	1	3	0	
22	9	4	7	7	8	2	0	7	10	5	1	6	50	9	7	3	6	3	1	8	5	10	1	0	4	
23	6	3	5	3	10	7	0	1	9	6	9	8	51	9	8	0	4	1	5	9	4	11	4	7	5	
24	8	8	1	6	2	5	7	6	4	0	9	10	52	5	7	2	8	0	9	3	1	7	4	10	10	
25	5	9	2	7	1	5	10	6	8	10	0	3	53	2	8	5	0	11	6	7	4	1	8	10	4	
26	6	5	4	2	8	8	5	2	7	8	11	0	54	8	5	7	7	0	10	8	3	11	2	4	1	
27	9	8	9	2	5	3	4	7	8	0	3	7	55	4	6	0	7	10	5	4	2	6	4	7	10	
28	6	10	1	5	8	4	6	6	7	2	1	6	56	3	0	1	3	9	7	9	5	4	11	0	5	
середні	6,12			6,61		3,92		5,26		5,61		5,28		6,47		4,47		7,21			5,35		4,29		4,75	
	1			2		3		4		5		6		7		8		9			10		11		12	

***Примітка. Номери від 1 до 12 вгорі таблиці – цінності особистості за методикою О.Б. Фанталової, перелічені вище.

Аналіз таблиці 2.2. дає нам можливість виявити цінності, які є більш та менш доступними для респондентами, згідно їх думки. Так, найбільш доступними цінностями для опитуваних виявляються такі: «цікава робота» (середня – найменша – 3,92 бали), «щасливе сімейне життя» (середня – 4,29 балів), «упевненість у собі» (середня – 4,47 балів) та «творчість» (середня – 4,75 балів).

Решта цінностей виявляються дещо / значно менш доступними для них, на думку опитуваних. Проте цінність «пізнання – отримання нових знань та інформації» виявилася найменш доступною, де середня – найбільша, порівняно з іншими (отже, ранг – найнижчий у вибірці), - 7,21 балів.

Наочно ми відобразили цей етап нашого дослідження на такій діаграмі:

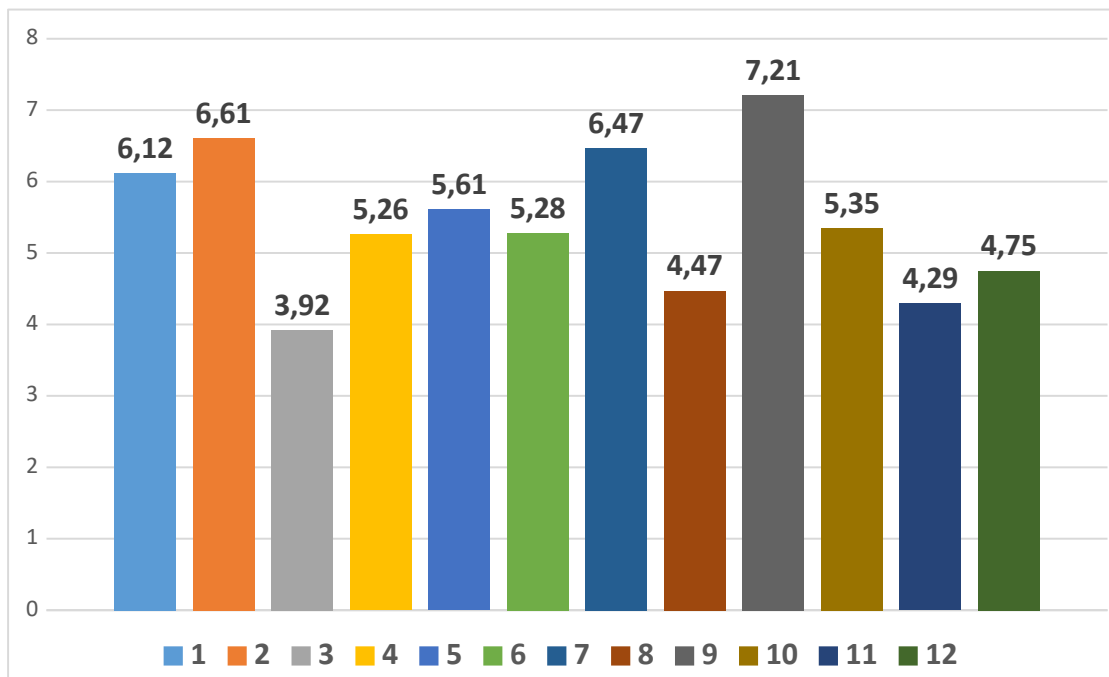

Рис.2.2. Середні показники за методикою О.Б. Фанталової
(вибір «Доступність»)

Аналізуючи цю діаграму, ми помітили, що стовпчики в ній відрізняються не так різко, як у першій діаграмі та що всі вони вищі, ніж у першій діаграмі. Тобто, уже можемо припустити, що цінності опитаних виявилися для них менш доступними, ніж цінованими.

Далі, відповідно до процесу аналізу даних за методикою, ми знайшли **R** (індекс відмінності / розбіжності) для кожної цінності та представили результати **R** у таблиці нижче:

Таблиця 2.3

Результати досліджуваних за методикою О.Б. Фанталової

R (Д-Ц)

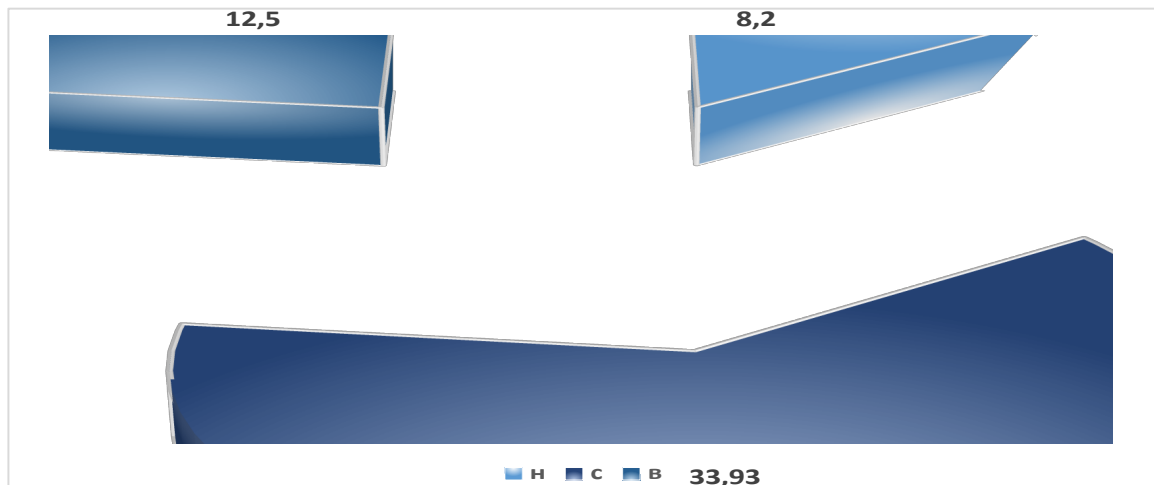
№	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	№	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	1	-2	4	4	-8	4	3	-2	3	-2	-7	3	29	3	-6	-2	2	3	-4	-2	0	6	3	-5	3
2	5	2	0	5	-2	2	-2	1	6	10	-8	1	30	5	4	1	5	0	-7	-3	-5	2	-5	-8	4
3	4	-4	5	4	3	-5	-2	-6	5	3	-8	2	31	4	-1	-9	2	0	2	4	-1	6	-4	-7	4
4	0	5	-1	0	0	-5	3	-4	0	0	0	-2	32	-2	-4	0	-4	1	-5	1	2	7	1	-4	-1
5	1	-2	0	0	0	2	-1	-4	3	2	-2	2	33	-1	0	2	3	-1	0	0	5	-1	-1	-4	-1
6	3	-5	0	5	1	4	1	-6	0	-6	0	-3	34	3	-1	-1	3	2	-1	2	4	4	-4	-7	2
7	5	1	-1	6	-4	-3	4	1	4	-9	-8	3	35	3	-2	9	7	-7	-4	-5	1	5	-6	-9	-8
8	-1	-3	3	2	0	-1	0	-6	4	4	-5	1	36	2	3	-2	1	-2	1	2	-7	8	-4	-2	1

9	-4	-1	-1	2	-1	0	1	2	1	-2	1	2	37	5	1	-1	1	-3	-4	2	5	2	-3	-8	2										
10	0	2	-1	-1	-1	-2	3	-2	2	0	0	0	38	1	4	-4	4	-1	-5	1	1	-4	-1	1	3										
11	0	1	3	7	0	-5	1	-6	7	-4	-7	2	39	4	-5	0	3	0	1	0	-3	0	-2	2	1										
12	2	1	-1	3	1	-3	1	-2	4	-7	-2	2	40	-1	-1	-2	2	0	0	2	3	8	2	-6	0										
13	4	3	2	4	0	-6	5	-11	3	-6	1	-3	41	1	3	-3	3	-1	-1	-2	5	-2	-3	-4	3										
14	3	0	5	1	-7	5	0	-6	7	-6	-5	3	42	1	0	2	3	-6	-1	1	3	2	0	-4	0										
15	6	-4	7	3	-4	-2	-2	-3	3	-5	-2	3	43	1	0	0	0	2	2	-3	0	0	1	-6	2										
16	0	-2	1	4	-4	0	4	-2	5	-4	-4	3	44	2	2	-2	2	0	-2	-1	-4	1	0	-1	2										
17	3	-1	5	0	-6	8	6	-2	0	-1	-8	-5	45	3	0	-1	1	-2	-7	3	0	-2	1	1	3										
18	1	3	4	5	-2	-2	-3	-5	7	-6	-6	-4	46	1	4	-6	1	0	3	3	-4	4	-6	-4	4										
19	2	-3	-1	2	-2	-3	0	2	3	1	-5	4	47	1	0	0	-1	2	1	-3	1	0	1	-7	2										
20	4	-8	3	3	-8	-2	-2	-6	8	2	1	5	48	1	1	1	1	2	2	-1	1	0	1	-7	1										
21	5	-3	-1	2	-8	2	2	-2	3	2	-3	1	49	4	2	-3	5	-2	4	1	-7	4	-9	-6	-1										
22	8	-3	-1	7	-2	-3	-3	1	7	-6	-8	3	50	6	-2	-3	2	-2	-9	0	-1	9	-1	-3	4										
23	5	-7	-3	2	0	4	-1	-5	4	1	-1	2	51	4	0	-5	0	-1	-4	0	2	7	-1	3	-4										
24	3	-3	-4	3	-7	-4	1	3	4	4	-9	9	52	3	-1	0	-2	-1	8	-3	-5	0	-1	3	0										
25	1	-2	-2	7	-7	-4	4	3	6	2	-9	3	53	-2	2	3	-7	2	5	-2	-3	-4	3	10	-7										
26	3	-5	-3	1	3	0	0	-1	3	-1	0	0	54	0	-4	0	5	-2	2	6	-4	5	-3	-6	-1										
27	8	-3	4	1	-1	0	-3	-2	2	4	-4	1	55	4	1	-6	6	1	-1	-1	-4	2	-6	-4	7										
28	1	1	-3	3	1	-6	4	-1	6	-7	-8	5	56	1	8	-2	2	2	0	4	-2	0	0	-11	4										
середні	2,73			2,64			2,47			3,07			2,29		3,19		2,16		3,21		3,77		3,29		4,68		2,70								
	1			2			3			4			5			6			7			8			9			10			11			12	

15		16		17		18		19		20		21		22		23		24		25		26		27		28		№
4	с	33	н	45	с	48	с	2	н	52	в	34	н	52	в	3	н	54	в	50	в	20	н	33	н	46	с	R
4								8								5												
29		30		31		32		33		34		35		36		37		38		39		40		41		42		№
3	с	49	с	44	с	32	н	1	н	34	н	66	в	35	н	3	с	30	н	21	н	27	н	31	н	23	н	R
9								9								7												
43		44		45		46		47		48		49		50		51		52		53		54		55		56		№
1	н	19	н	24	н	40	с	1	н	19	н	48	с	42	с	3	н	27	н	50	в	38	с	43	с	36	н	R
7								9								1												

Аналіз результатів, представлених у цій таблиці, дає можливість зробити такі основні висновки:

- у більшості частини вибірки (більше половини) виявлено низький рівень індексу відмінності / розбіжності R, це у 30 опитаних, що складає 53,57 % усієї вибірки;
- ще у досить значної частини опитаних (у 19 респондентів, що відповідає 33,93 % усієї вибірки), виявлено середній рівень індексу відмінності / розбіжності R;
- у решті досліджуваних, 12,5 % вибірки, виявлено високий рівень індексу відмінності / розбіжності R, що дає можливість передбачити, що принаймні у 7 опитаних (12,5 %) можна буде виявити певні проблеми у системі їх цінностей;
- наочно ми представили це на круговій діаграмі:

***Примітка. н, с, в – показники високого, низького та середнього рівнів прояву показника.

Рис.2.3. Рівні прояву показника R за методикою О.Б.Фанталової (у %)

Далі ми аналізували проблеми в системі особистісних цінностей респондентів, зокрема, наявність у них внутрішнього конфлікту (ВК) чи відчуття внутрішнього вакууму (ВВ), для чого створили нову таблицю 2.5, де і представили проблемні результати опитуваних за цією методикою.

Таблиця 2.5

цінності	ВВ	у %	ВК	у %	цінності	ВВ	у %	ВК	у %
1	19	33,93	1	1,78	7	8	14,28	1	1,78
2	5	8,93	11	19,64	8	4	7,14	19	33,93
3	8	14,28	6	10,71	9	28	50	2	3,57
4	18	32,14	5	8,93	10	3	5,35	21	37,5
5	0	0	12	21,43	11	1	1,78	35	62,5
6	8	14,28	17	30,35	12	10	17,85	5	8,93

***Примітка. Цифри у стовпчик (від 1 до 12) позначають відповідні цінності за методикою.

Аналіз даних, представлених у цій таблиці вище, свідчить:

- в усіх випадках, якщо за якоюсь цінністю у досліджуваній вибірці присутня відносно значна частина респондентів з відчуттям внутрішнього вакууму, вона відсутня за ознакою наявності внутрішнього конфлікту особистості;
- за параметром внутрішнього вакууму (ситуація, коли цінністю є значно більше доступною для людини, ніж бажаною), найбільше досліджуваних відчують його за цінністю «пізнання» (50 %), а дещо менша кількість опитуваних – за цінностями «активне, насичене діяльністю життя» та «краса мистецтва та природи» (33,93 % та 32,14 % вибірки відповідно – третина);
- за ознакою переживання респондентами внутрішнього конфлікту (ситуація, коли бажана цінність виявляється недоступною для людини), частіше за решту цінностей такий конфлікт в опитуваних викликає цінність «щасливого сімейного життя» (у 62,5 % вибірки, у майже двох третин вибірки!), у дещо меншій частині вибірки переживання внутрішнього конфлікту викликають також цінності «матеріально забезпеченого життя», «упевненість у собі» та «свободи як незалежності у своїх діях» (у 30,35 %; у 33,93 % та у 37,5 % усієї вибірки відповідно); на нашу думку, ці внутрішні конфлікти респондентів зумовлені ситуацією війни, в якій перебуває Україна;

- наочно ми відобразили цей етап нашого дослідження так:

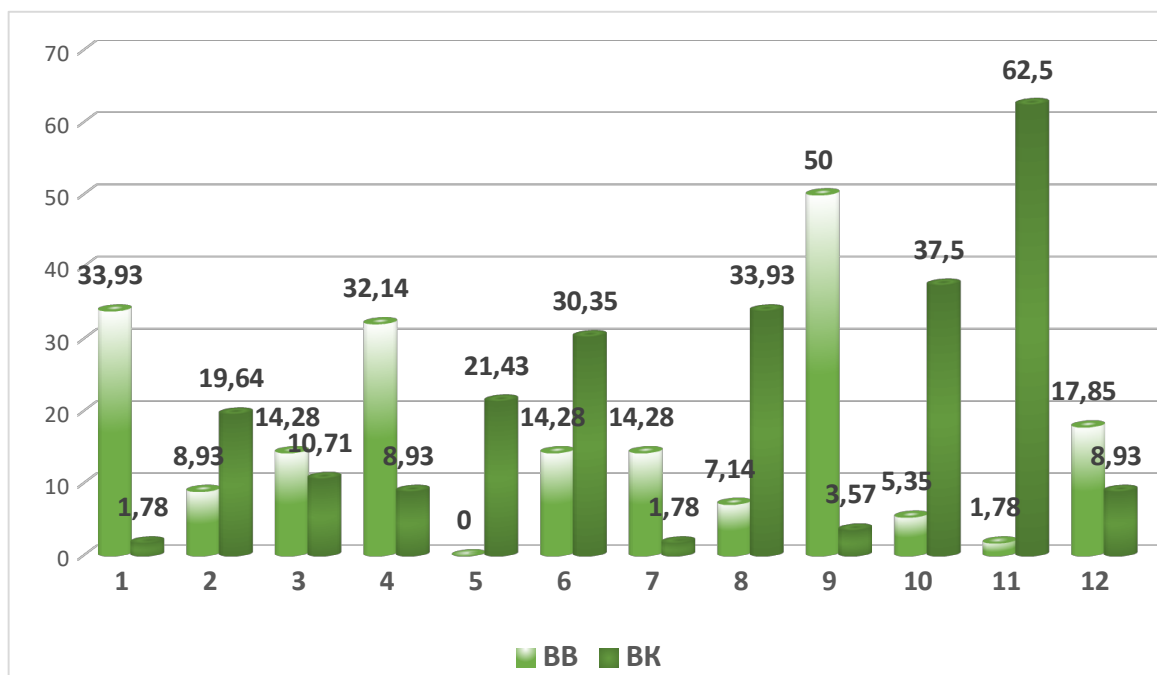

Рис.2.4. Показники внутрішнього конфлікту та внутрішнього вакууму опитуваних за методикою діагностики цінностей особистості (у %)

Діаграма наочно показує, що єдина цінність, яка не створює відчуття внутрішнього вакууму у респондентів – цінність «кохання» - її не буває надмірно. Крім того, менше травмуючими щодо опитуваних цінностями (менше відсотків вибірки) виявилися цінності «здоров'я, фізичне та ментальне», «цікава робота», «наявність вірних друзів», «творчість».

Наступною ми використали у своєму емпіричному дослідженні методику «Ціннісні орієнтації» Мілтона Рокича, яка є особистісним опитувальником, призначеним для дослідження ціннісної сфери особистості. Ціннісні орієнтації впливають на поведінкову спрямованість / налаштованість людини і проявляються у її ставленні до оточуючих і зовнішнього світу загалом.

Цінності особистості автор методики ділить на дві групи: термінальні цінності – це цінності мети, до якої людина вважає за необхідне прагнути; інструментальні цінності – це цінності-засоби, які визначають, як саме людина буде досягати поставленої мети, що буде при цьому використовувати.

Дослідження проводилося у груповій формі.

Опитуваним представлялися списки термінальних та інструментальних цінностей (по 18 кожної) на аркуші паперу, послідовно.

Досліджувані отримували таку інструкцію: «Перед вам перелік з 18 цінностей. Розставте / пронумеруйте їх у порядку значимості кожної цінності для вас, оцінюючи, наскільки вони керують вами у вашому житті. Почніть з визначення найбільш важливої цінності, тоді оберіть наступну за значимістю і так до кінця списку. Тобто найменш значима для вас цінність має опинитися н 18 місці. Робіть усе вдумливо, не поспішайте».

Отримані за цією методикою дані ми представили у двох таблицях. Результати за термінальними цінностями ми занесли до таблиці 2.6

Таблиця 2.6

Результати досліджуваних за методикою М.Рокича (ТЦ)

цінності	середня	ранг	цінності	середня	ранг
1	7,928571	1	10	8,392857	4
2	8,714286	7	11	8,785714	8
3	10,39286	15	12	8,553571	6
4	7,982143	2	13	9,5	11
5	10,32143	13	14	10,17857	12
6	9,196429	10	15	10,35714	14
7	8,910714	9	16	11,16071	16
8	8,357143	3	17	11,32143	17
9	8,5	5	18	12,17857	18

***Примітка. Цифри у стовпчиках – від 1 до 18 – позначають термінальні цінності за методикою М.Рокича.

Аналіз даних, представлених у цій таблиці, дає нам можливість дійти таких основних висновків:

- зважаючи на те, що цінності за методикою ранжувалися, тобто найменший ранг отримувала цінність, яка має найбільше значення для

респондента, аналіз даних таблиці свідчить, що найбільше досліджувані цінують «активне, емоційно насичене діяльне життя» (середня – 7,93 балів) і «цікаву, захоплюючу роботу» (середня – 7,98 балів);

- порівняно менше за інші термінальні цінності респондентами вважаються важливими цінності «щастя інших людей і людства в цілому» (середня – 11,16 балів), «творчість, креативність як можливість здійснювати творчу діяльність» (середня – 11,32 балів); «упевненість у собі, свобода від внутрішніх конфліктів і сумнівів» (середня – 12,18 балів).

- решту термінальних цінностей опитувані вважають важливими для себе відносно в рівній мірі;

- наочно ми представили цей етап нашого дослідження на такій діаграмі:

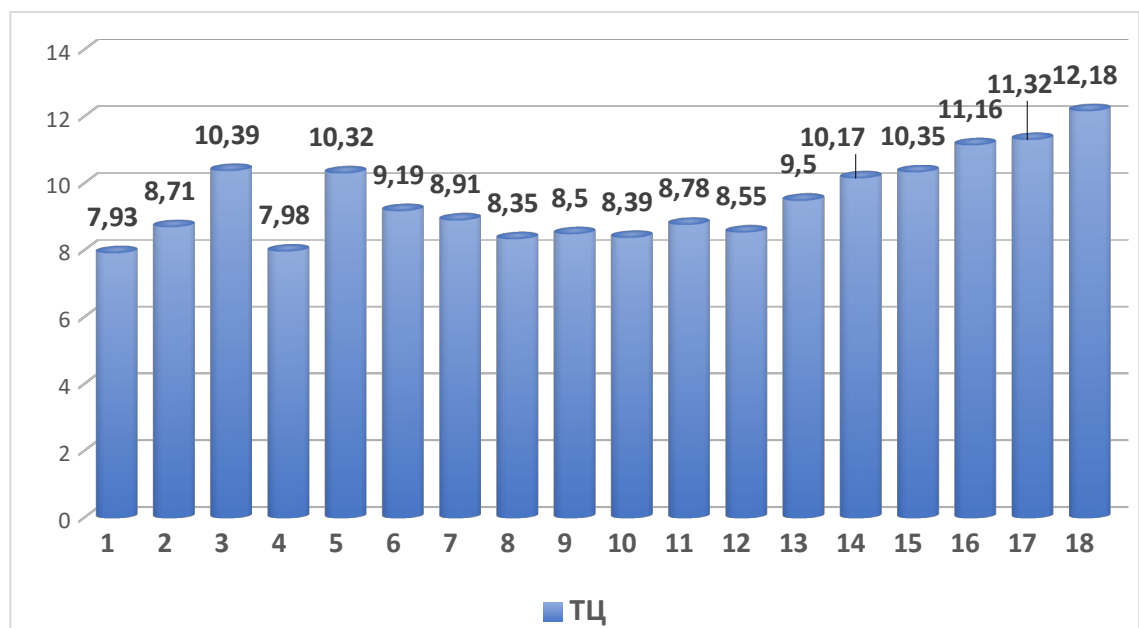

Рис.2.5 Середні показники рангів термінальних цінностей по вибірці

Діаграма свідчить, що суттєві відмінності між рангами цінностей у досліджуваній вибірці відсутні (незначні).

Наступним кроком було так само ранжування досліджуваними інструментальних цінностей (ІТ) за методикою М.Рокича.

Результати ми представили у наступній таблиці.

Таблиця 2.7

Результати досліджуваних за методикою М.Рокича (ІІІ)

цінності	середня	ранги	цінності	середня	ранги
1	9,267857	6	10	9,660714	11
2	9,928571	15	11	9,571429	9
3	9,303571	7	12	9,714286	12
4	9,928571	15	13	9,946429	17
5	8,392857	2	14	11,05357	18
6	9,5	8	15	9,875	14
7	9,803571	13	16	9,196429	5
8	9	3	17	7,535714	1
9	9,642857	10	18	9,089286	4

***Примітка. Цифри у стовпчиках – від 1 до 18 – позначають інструментальні цінності за методикою М.Рокича.

Аналіз даних цієї таблиці показує:

- серед інструментальних цінностей (цінностей – засобів) респонденти віддають більшу перевагу таким цінностям / якостям особистості, як «працьовитість» (середня – 7,53 балів), «дисциплінованість» (середня – 8,39 балів) та «освіченість» (середня – 9 балів);
- тоді як меншу важливість вони, очевидно, бачать за такою інструментальною цінністю, як «терпимість – вміння приймати інакшість людей, терпимо до них ставитися» (середня – 11,05 балів), що, можливо, також зумовлено воєнною ситуацією в країні;
- решта інструментальних цінностей займають схожі проміжні ранги у досліджуваній вибірці;
- наочно ситуацію з інструментальними цінностями ми представили так:

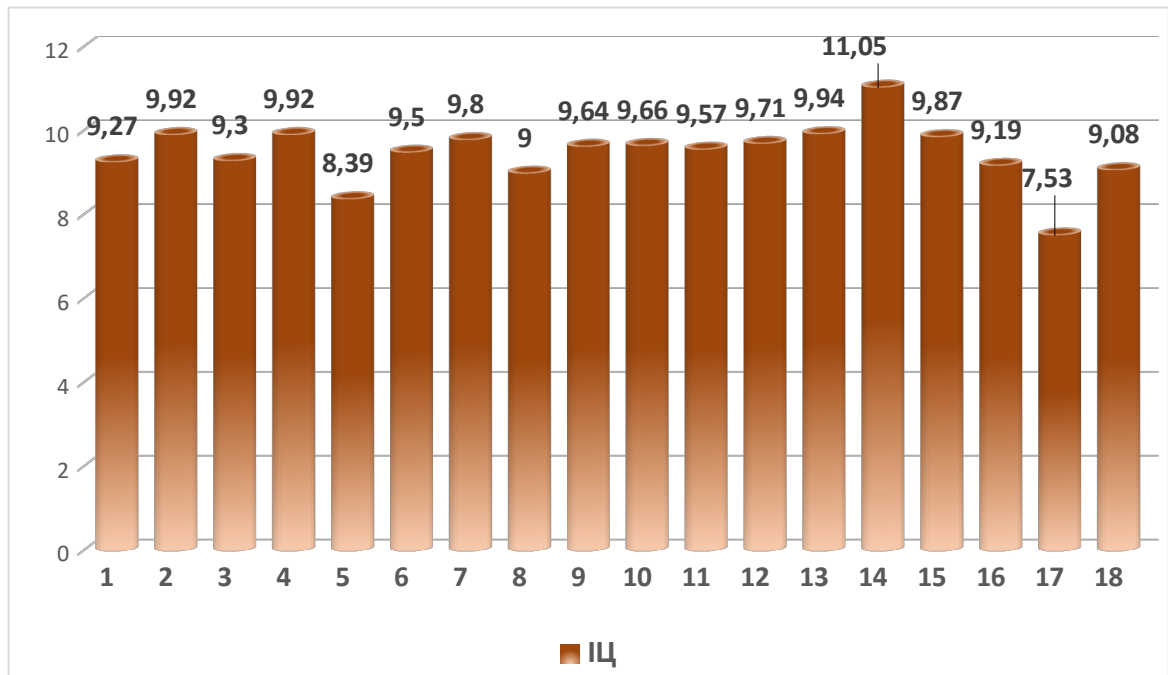

Рис.2.6. Середні показники рангів інструментальних цінностей по вибірці

На нашу думку, рисунок демонструє суттєві відмінності між мінімальними та максимальним рангами інструментальних цінностей, отриманими респондентами.

Наступною ми використали шкалу екзистенції А.Ленгле, К.Орглер (The Existence Skale) в адаптації І.Н. Майніної, яка заснована на ідеї, що чим більше людина здатна виходити за власні межі, живе відповідно до обраних цінностей, довіряє собі та знає, в якій ситуації живе, тим в більшій мірі її життя буде осмисленим і відповідальним. Тобто методика діагностує ступінь осмисленості респондентом свого життя з погляду самого опитуваного (екзистенційні цінності особистості).

Методика складається із 46 тверджень, які досліджуваного просять оцінити, зосередившись на тому, наскільки певне твердження йому підходить. Оцінка передбачає існування такої шкали: 1 – так, вірно; 2 – вірно, але не повністю; 3 – швидше, вірно; 4 – швидше невірно; 5 – невірно, але не цілком; 6 – цілком невірно.

Методика визначає 4 шкали, 2 основні фактори та підсумковий показник осмисленості життя. Це такі шкали:

5. SD – самодистанціювання (усвідомлення опитуваним внутрішнього вільного простору, дистанціювання від себе, щоб поглянути на ситуацію об'єктивно; така людина діє, виходячи не з власних переживань, а об'єктивно оцінюючи ситуацію). Низький показник SD (менший від 26) – свідчення відсутності дистанції опитуваного по відношенню до себе.

6. ST – самотрансценденція – це здатність відчувати цінності через почуття. Вона проявляється як здатність співчувати, жити заради когось, відчувати цінності, емоційно на них відгукатися, розуміти сенс того, що відбувається.

7. F – свобода – знаходити реальні можливості, розуміти їх цінність, вирішувати, що з реально можливого є найбільш важливим.

8. V – відповідальність, обов'язковість, почуття обов'язку. Є основою для формування стабільної самооцінності та залученості до плину життя.

Два фактори, що визначаються методикою, це Р – персональність (здатність відкрито сприймати світ і себе в ньому) та Е – екзистенційність (здатність рішуче і активно спілкуватися зі світом, орієнтуватися в ньому, змінювати на краще).

Загальний показник (ЗП) осмисленості життя свідчить про те, наскільки життя респондента наповнене смыслом.

Таблиця 2.8

Результати досліджуваних за методикою «Шкала екзистенції»

№	SD	ST	P	F	V	E	ЗП	№	SD	ST	P	F	V	E	ЗП
1	21	61	82	38	43	81	163	29	21	49	70	29	37	66	136
2	18	65	83	33	34	67	150	30	17	54	71	37	43	80	151
3	30	81	111	48	41	89	200	31	29	74	103	50	55	105	208
4	19	35	54	35	25	60	114	32	22	54	76	41	33	74	150
5	44	77	121	42	62	104	225	33	24	70	94	46	57	103	197
6	38	67	105	36	43	79	184	34	27	74	101	56	68	124	225

7	25	71	96	49	49	98	194	35	19	64	83	39	39	78	161
8	23	54	77	30	33	63	140	36	31	65	96	52	49	101	197
9	41	82	123	55	66	121	244	37	23	63	86	28	25	53	139
10	27	59	86	51	43	94	180	38	25	36	61	22	28	50	111
11	23	44	67	29	44	73	140	39	28	62	90	41	45	86	176
12	33	72	105	51	57	108	213	40	29	60	89	44	33	77	166
13	38	75	113	47	51	98	211	41	19	55	74	34	38	72	146
14	23	68	91	39	34	73	164	42	27	55	82	41	43	84	166
15	32	60	92	46	51	97	189	43	32	76	108	48	45	93	201
16	33	80	113	49	62	111	224	44	23	72	95	39	41	80	175
17	28	66	94	38	37	75	169	45	32	81	113	49	51	100	213
18	34	75	109	55	59	114	223	46	21	39	60	27	15	42	102
19	30	59	89	43	43	86	175	47	23	65	88	30	35	65	153
20	17	45	62	33	33	66	128	48	23	68	91	43	48	91	182
21	27	77	104	52	57	109	213	49	23	55	78	54	59	113	191
22	29	63	92	39	44	83	175	50	32	80	112	44	48	92	204
23	8	37	45	27	18	45	90	51	29	59	88	37	36	73	161
24	23	56	79	39	42	81	160	52	21	47	68	24	41	65	133
25	25	70	95	39	52	91	186	53	24	49	73	30	37	67	140
26	28	79	107	50	48	98	205	54	30	72	102	41	47	88	190
27	28	74	102	48	53	101	203	55	16	39	55	24	34	58	113
28	24	71	95	30	34	64	159	56	17	78	95	38	36	74	169
середні	26			63,17857			89,17857	40,33929			43,28571	83,625			172,803
	SD			ST			P	F			V	E			ЗП

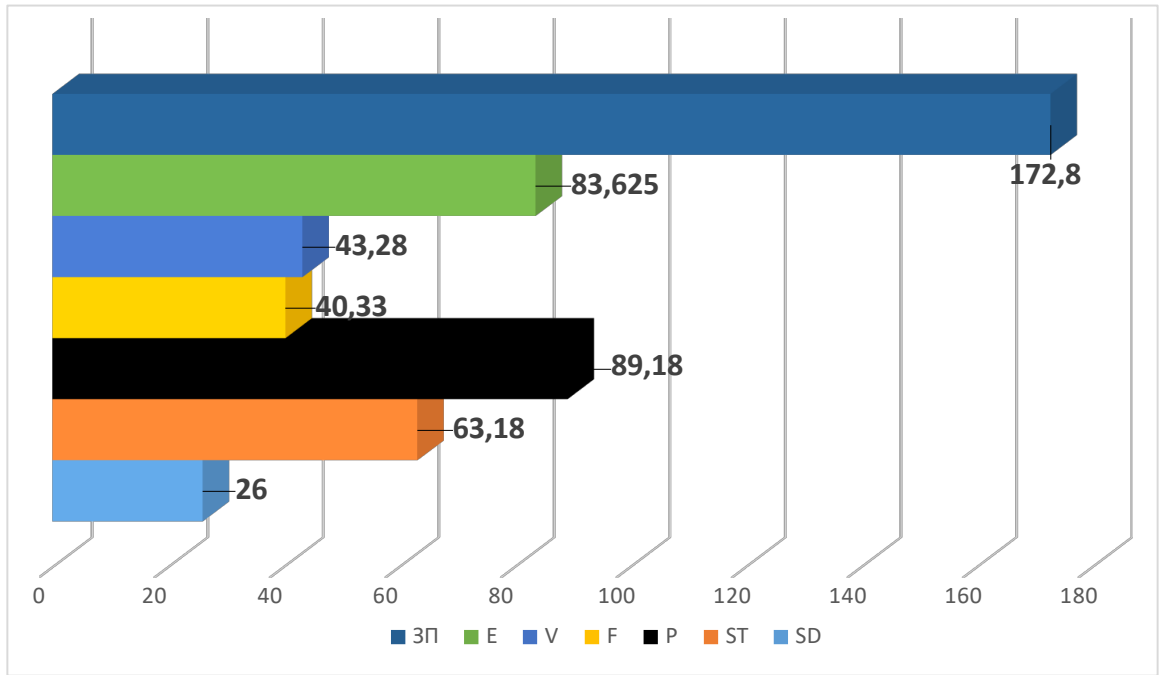
***Примітка. SD, ST, P, F, V, E, ЗП – показники методики, значення яких пояснене вище.

Аналіз даних, представлених у цій таблиці, дає нам можливість оцінити середні показники за тими факторами, що діагностуються цією методикою.

Отже, середній показник по вибірці SD, рівний 26 балів, відповідає низькому рівню прояву цього показника, тобто здатність до самодистанціювання розвинена у досліджуваних недостатньо, очевидно, вони більше зосереджені на собі і не можуть поглянути на себе збоку,

об'єктивно, з певної відстані; середній показник по вибірці ST, що відповідає 63,18 балів, є показником середнього рівня прояву цього показника, тобто опитувані здатні відчувати на емоційному рівні цінності та є залученими до переживання цінностей; середній показник по вибірці P (сума SD та ST) – 89,18 балів – це також показник середнього рівня прояву цього показника, що означає відкритість респондентів по відношенню до світу загалом та до себе також, а оскільки ST переважає SD, ця відкритість означає сильні емоції та співчуття, здатність до емоційного відгуку при недостатньому рівні внутрішньої свободи особистості (відсутності внутрішнього вільного простору); середній показник по вибірці F, який дорівнює 40,33 балів, свідчить про середній рівень прояву цього показника, що дозволяє людині чітко формулювати судження та вільно приймати рішення; середній показник по вибірці V – 43,28 балів також відповідає середньому рівневі прояву показника, що означає, що досліджувані є достатньо відповідальними, співвідносять власні рішення із реальним життям; середній показник по вибірці E (екзистенційності) (сума двох попередніх показників) – 83,625 балів – це показник дещо більший від низького, який відповідає середньому рівню прояву цього показника, що означає, що вибірка в цілому відчуває відповідальність за своє життя, готова його самостійно й аутентично організовувати. Середня загального показника екзистенційної осмисленості свого життя по досліджуваній вибірці - 172,8 балів – також відповідає середньому рівню прояву загального показника та свідчить про достатню внутрішню відкритість опитуваних до того, що пропонує зовнішній світ, здійснюючи / реалізуючи власне життя. Це свідчить також про середній / достатній рівень екзистенційної виповненості життя респондентів.

Наочно ми відобразили результати цього етапу дослідження так:

***Примітка. SD, ST, P, F, V, E, ЗП – показники методики, значення яких пояснене вище.

Рис.2.7. Середні показники осмисленості респондентами життя

Для подальшого аналізу результатів за цією методикою ми представили рівні прояву її показників у наступній таблиці.

Таблиця 2.9

Рівні прояву показників методики

Рівні	Показники методики «Шкала екзистенції»													
	SD		ST		P		F		V		E		ЗП	
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
В	4	7,15	3	5,35	1	1,78	-	-	-	-	-	-	-	-
С	23	41,07	36	64,29	35	62,5	39	69,64	35	62,5	30	53,57	32	57,14
Н	29	51,78	17	30,36	20	35,72	17	30,36	21	37,5	26	46,43	24	42,86

***Примітка. SD, ST, P, F, V, E, ЗП – показники методики, значення яких пояснене вище.

Аналіз даних цієї таблиці свідчить:

- за показником самодистанціювання у досліджуваній вибірці найбільше опитаних з низьким рівнем цього показника – у 51,78 %; ще у

41,07 % вибірки – середній рівень цього показника, у решти вибірки, 7,15 %, - високий показник самодистанціювання; власне, саме цим він вирізняється, оскільки за рештою показників цієї методики найбільше респондентів мають середній рівень показника;

- дещо менше від цього показника у досліджуваній вибірці розвинені такі показники екзистенції, як «самотрансценденція» та «свобода», де багато опитуваних з низьким рівнем прояву цих показників, по 30,36 % від усієї вибірки, проте присутній і респонденти з високими показниками – 5,35 % та 1,78 % відповідно;

- за усіма рештою показників методики результати вибірки діляться лише між середнім і низьким рівнями прояву, оскільки високий рівень показників не діагностовано;

- проте дещо вище у вибірці розвинений показник свободи, де переважають опитані із середнім рівнем цього показника – у 69,64 % вибірки;

- тоді як за трьома рештою показників, у тому числі за загальним показником осмисленості життя, досить значну частину результатів складають низькі рівні цих показників: за показником відповідальності – у 37,5 % вибірки, за показником екзистенційності – у 46,43 % вибірки й у загальному показнику осмисленості опитуваними життя – у 42,86 % всієї вибірки.

Наочно ми представили результати цієї методики на стрічковій діаграмі:

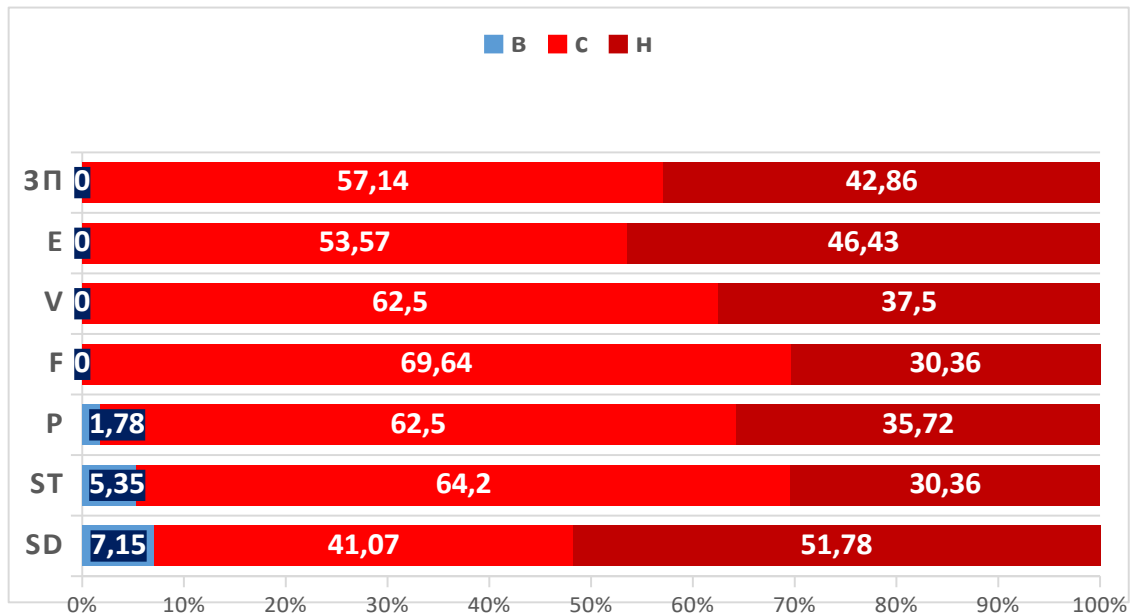

Рис.2.8. Рівні прояву показників методики «Шкала екзистенції»

Діаграма наочно показує, що лише три перші показники методики розподілилися між трьома рівнями прояву, решта показників – лише між двома: середнім і низьким.

Методика «Велика п'ятірка» є особистісним опитувальником, створеним Р. Маккрає, П. Коста. Методика представляє п'ять факторів: експресивність (як відкритість людини досліджу) / практичність, екстра- та інтровертованість, емоційна стійкість / нестійкість, здатність до самоконтролю / імпульсивність, прихильність / відмежованість, - які досить повно здатні схарактеризувати особистість.

Методика складається із 75 згрупованих попарно протилежних тверджень, ступінь своєї згоди з якимось із них потрібно висловити опитуваному, обравши відповідь у балах.

Респонденти отримували таку інструкцію: «Прочитайте, будь ласка, кожні два вислови, оберіть те, яке більше вас стосується, позначте цифру, поряд з ним. У випадку невпевненості вибору, відзначте нуль».

Отримані досліджуваними результати переводять у бали, згідно ключ до цієї методики.

При цьому зазначимо, що методика визначає не лише п'ять головних факторів, - але й в межах кожного фактора – по п'ять факторів нижчого порядку, сума балів за якими і складають значення головного фактора.

При цьому первинні фактори / нижчого порядку оцінюються так: 15-11 балів – високий рівень прояву, до 7 балів – низький рівень показника.

Тоді як загальні фактори оцінюються так:

15 (мінімум) – 40 балів – низький рівень прояву фактора;

41-50 балів – відповідають середньому рівню прояву показника;

51-75 балів – це високий рівень прояву відповідного фактора.

У таблиці нижче ми представили показника загальних факторів опитувальника «Велика п'ятірка».

Таблиця 2.10

**Результати опитуваних за основними / загальними факторами
«Великої п'ятірки»**

№	1	2	3	4	5	№	1	2	3	4	5
1	37	53	55	66	56	29	48	51	43	71	53
2	41	33	19	24	39	30	33	35	31	28	28
3	60	71	53	54	65	31	60	49	52	46	54
4	33	42	51	53	64	32	43	51	39	44	54
5	49	61	50	63	55	33	50	43	43	48	52
6	58	37	44	56	56	34	57	62	69	20	54
7	27	36	48	51	29	35	27	39	36	43	28
8	27	53	56	72	49	36	46	46	48	31	52
9	57	64	61	38	69	37	54	59	39	53	53
10	65	33	36	47	61	38	27	32	41	34	31
11	45	59	44	71	59	39	40	56	58	65	60
12	47	52	56	53	63	40	40	36	42	32	28
13	63	62	57	35	51	41	52	54	46	65	56
14	48	68	64	66	66	42	45	58	57	51	54
15	46	53	66	41	58	43	55	66	66	36	59
16	49	57	63	61	62	44	52	30	27	18	38

17	50	61	47	59	62	45	55	59	64	47	59
18	45	56	54	38	57	46	32	39	41	30	29
19	50	52	44	48	64	47	37	32	48	31	31
20	41	39	43	65	54	48	48	33	34	43	38
21	53	65	56	43	58	49	57	20	42	32	62
22	39	58	56	60	63	50	50	39	40	41	42
23	29	31	27	65	45	51	51	57	71	70	56
24	48	48	44	42	52	52	34	51	51	65	71
25	47	52	60	55	60	53	34	41	51	44	37
26	67	59	43	59	71	54	35	32	41	44	26
27	43	62	60	41	59	55	50	39	48	21	38
28	51	66	50	65	48	56	63	58	54	55	56
середні		46,25		49,10714		48,73214		48,19643		51,67857	
		1		2		3		4		5	

***Примітка. Цифри 1, 2, 3, 4, 5 вгорі та внизу таблиці – позначення п'яти факторів методики.

Аналіз результатів, представлених у цій таблиці, показує, що, порівняно з рештою середніх, сильніше у вибірці проявляється п'ятий фактор за методикою, де середній показник – 51,68 балів, що відповідає високому рівню прояву цього фактора (експресивність – практичність), це свідчить про більший прояв практичності у досліджуваній вибірці. Тобто респонденти проявляють реалістичність сприйняття та хорошу адаптованість до життя; наполегливі у досягненні своїх планів, зорієнтовані на матеріальну вигоду, постійні у звичках і принципах, дещо консервативні та не люблять змін.

Решта факторів (за їх середніми показниками за цією методикою) у вибірці проявляються на середньому рівні, що свідчить про ситуативне поєднання у їх поведінці та проявах рис протилежних факторів: інтровертованості та екстравертованості, прихильності до інших людей та відокремленості від них, здатності контролювати себе та прояви імпульсивності, емоційної нестійкості та врівноваженості. Тобто ці риси опитаних проявляються залежно від ситуації, в якій опиняється досліджуваний.

Наочно ми представили результати цього етапу нашого дослідження на такій діаграмі:

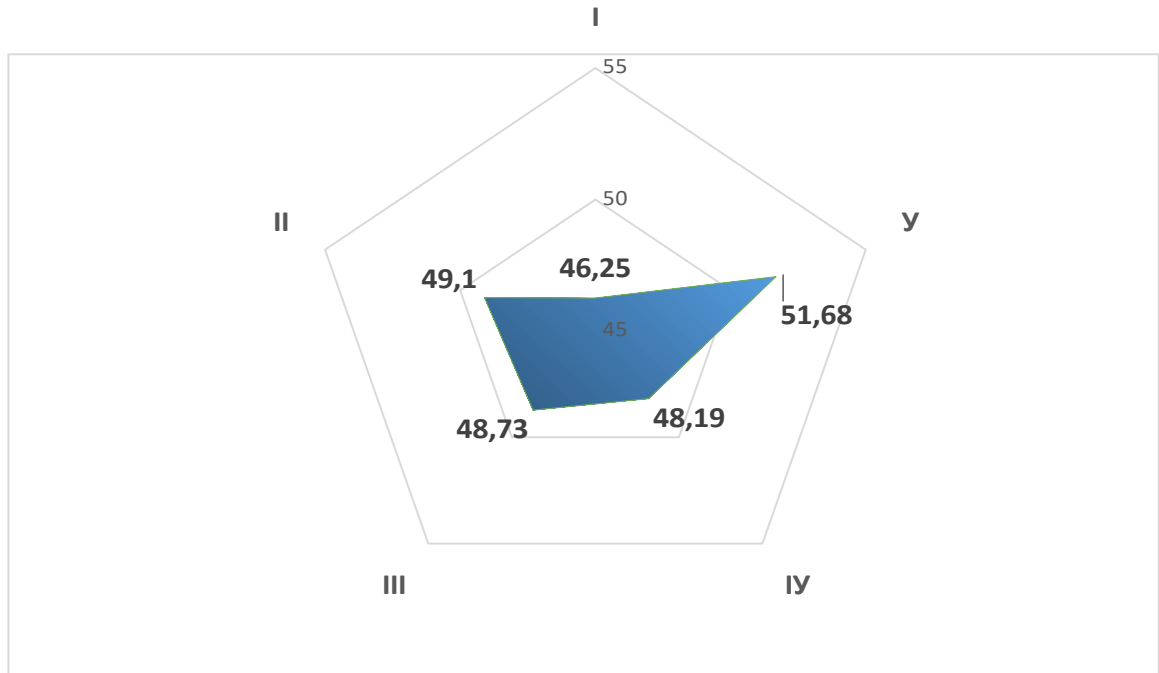

Рис.2.9. Середні показники факторів за методикою «Велика п'ятірка»

У наступній таблиці ми представили середні показники за п'ятьма складовими (від 1 до 5) кожного фактора методики (I-Y).

Таблиця 2.11

**Середні показники за складовими факторів
методики «Велика п'ятірка»**

<i>Фактори</i>	1	2	3	4	5
<i>I</i>	8,946429	9	9,535714	9,071429	9,696429
<i>II</i>	9,928571	9,982143	8,160714	10,44643	10,58929
<i>III</i>	9,571429	9,928571	10,08929	9,589286	9,553571
<i>IV</i>	10,5	9,196429	9,910714	8,732143	9,857143
<i>Y</i>	9,714286	10,92857	10,67857	10,53571	9,821429

Аналіз цієї таблиці показує:

- за фактором I (екстраверсія – інтроверсія) найвище значення середнього показника – за фактором «почуття провини – уникання почуття

провини» (9,69 балів), а найменше – за фактором «активність – пасивність» (8,94), це може свідчити про те, що досліджуваним властиво відчувати провину за зроблене і вони можуть проявляти недостатню активність;

- за фактором II (прихильність – відокремленість) переважають середні за показниками «розуміння – відсутність розуміння» (середня – 10,44 балів) та «повага інших – самоповага» (10,58 балів), наближаючись до показника високого рівня прояву показника; тобто опитувані схильні проявляти розуміння інших людей та повагу до них, тоді як найменша середня тут за показником «довірливість – підозрілість» (8,16 балів), що відповідає середньому рівню прояву показника і свідчить про ситуативні прояви довірливості чи підозрілості досліджуваних;

- за фактором III (самоконтроль – імпульсивність) очевидна перевага третього показника («відповідальність – безвідповідальність»), де середня складає 10,08 балів, що свідчить, що наші респонденти є досить відповідальними особами, тоді як середні показники решти складових цього фактора досить схожі і знаходяться в межах середнього рівня прояву;

- за фактором IV (емоційна нестійкість – емоційна стійкість) також переважає середнє значення одного з показників: «безтурботність – тривожність» (середня – 10,5 балів), тобто досліджувані схильні проявляти тривожність, тоді як порівняно меншими є прояви показника «самодостатність – самокритика» - 8,73 балів, що дозволяє нам припустити, що досліджувані можуть проявляти як почуття самодостатності, так і схильність до надмірної самокритики, залежно від ситуації;

- за фактором V (експресивність – практичність) домінуючими виявляються середні вже трьох показників фактора: «допитливість - реалістичність» (середня – 10,93 балів), «артистичність – відсутність артистичності» (середній показник – 10,68 балів) та «сенситивність – нечутливість» (середня – 10,53 балів). Це свідчить, що досліджувані більш реалістичні, недостатньо артистичні та недостатньо чутливі.

- наочно цей етап нашого дослідження представляємо так:

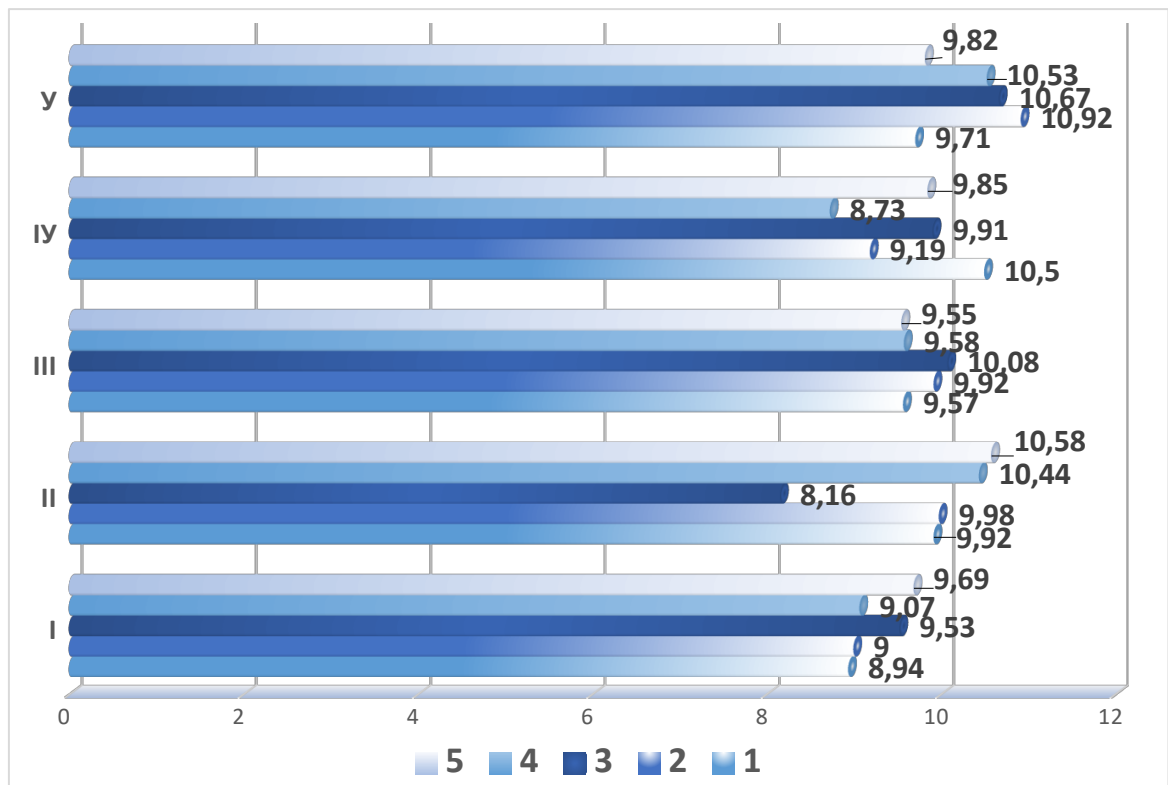

Рис.2.10. Середні показники за факторами методики «Велика п'ятірка»

На наступному етапі свого дослідження ми використали методику «Діагностика особистісної установки «альтруїзм – егоїзм»» - призначену для виявлення у досліджуваних таких особистісних якостей як егоїстичність та схильність до альтруїзму.

Зазначимо, що ми вирішили використати саме цю методику, тому що деякі дослідники схильні ділити особистісні цінності на такі два види, як егоїстичні та альтруїстичні цінності.

Досліджувані отримували таку інструкцію: «Будь ласка, уважно прочитайте запитання методики та дайте відповідь на них, відповідно до того, чи згодні ви з їх змістом, оцінюючи свою поведінку».

Опитувальник містить 20 запитань.

Методика зазначає, що чим більше балів набрав респондент, особливо більше 10, тим більше він може бути схильним проявляти альтруїзм.

Відповідно, чим менше балів набрав опитуваний, тим більше він буде схильний проявляти егоїзм у своїй поведінці.

Отримані за цією методикою результати ми представили у наступній таблиці.

Таблиця 2.12

Результати досліджуваних за методикою «Діагностика особистісної установки «альтруїзм – егоїзм»»

№	бали	A\E	№	бали	A\E	№	бали	A\E
1	9	E	20	3	E	39	6	E
2	8	E	21	9	E	40	5	E
3	7	E	22	6	E	41	3	E
4	2	E	23	9	E	42	2	E
5	10	A	24	4	E	43	12	A
6	6	E	25	7	E	44	8	E
7	3	E	26	9	E	45	3	E
8	15	A	27	10	A	46	7	E
9	12	A	28	10	A	47	13	A
10	5	E	29	6	E	48	9	E
11	5	E	30	7	E	49	6	E
12	5	E	31	5	E	50	14	A
13	5	E	32	4	E	51	7	E
14	8	E	33	6	E	52	7	E
15	6	E	34	9	E	53	2	E
16	8	E	35	14	A	54	10	A
17	8	E	36	8	E	55	8	E
18	7	E	37	5	E	56	6	E
19	8	E	38	5	E	середня	7,16	E

Аналіз результатів цієї таблиці свідчить, що переважній більшості опитуваних властива така установка, як егоїстична – 47 респондентам, що складає 83,92 % усієї вибірки, у решти досліджуваних, 9 респондентів (16,08 % вибірки) виявлено альтруїстичні риси.

Закономірно, що середній показник за цією методикою, рівний 7,16 балів, відповідає егоїстичній установці опитуваних.

Наочно ми представили результати за цією методикою так:

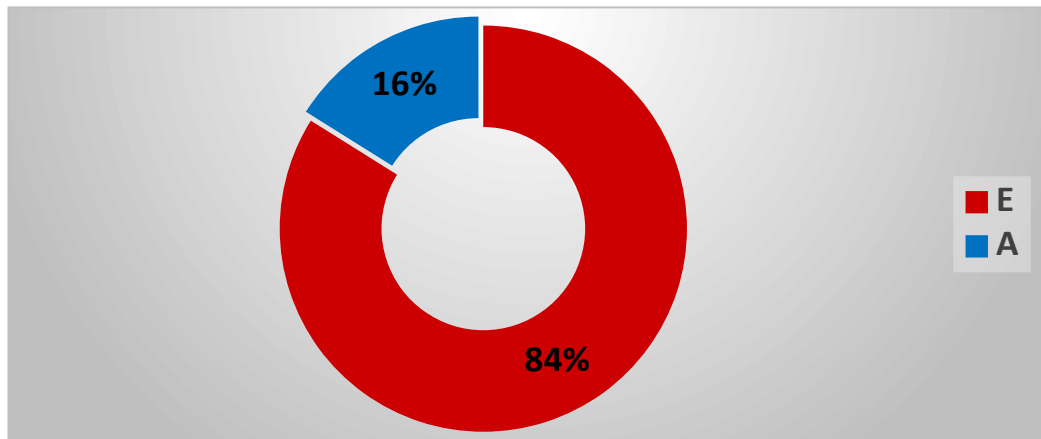

Рис.2.11. Результати досліджуваних за методикою «Діагностика особистісної установки «альтруїзм – егоїзм»» (%)

За результатами емпіричного дослідження для перевірки його гіпотези ми провели статистичний аналіз отриманих результатів за комп'ютерною програмою статистики, кореляційний аналіз за Ч.Спірменом ($p \leq 0,05$). У результаті ми виявили велику кількість кореляційних зв'язків між показниками різних методик, проте серед них нашу особливу цікавість викликали зв'язки особистісних характеристик (за методикою «Велика п'ятірка» та «Шкала екзистенції» А. Ленгле, К. Орґлер) з показниками методик, що діагностують цінності та ціннісні орієнтації особистості. Саме їх ми опишемо, орієнтуючись на гіпотезу та мету нашої роботи.

Отже:

- 1 фактор методики «Велика п'ятірка» – **екстравертованість** – інтровертованість (зазначимо, що ми виділили ту частину пари, яка позначає отримання високих балів за фактором) корелює з інструментальними

цінностями: непримиримістю до своїх і чужих недоліків ($r = - 0,26$) та освіченістю ($r = 0,30$); з доступністю цінностей здоров'я ($r = - 0,26$) та вірних друзів ($r = 0,27$);

- 2 фактор – **прихильність до інших** – відокремленість від них кореляційним аналізом пов'язаний з показниками: термінальних цінностей «цікавої роботи» ($r = - 0,27$) та «хороших друзів» ($r = 0,32$) та інструментальних цінностей «освіченістю» ($r = 0,36$) та «сильною волею» ($r = 0,31$) (методика М. Рокича, а також з цінністю здоров'я ($r = 0,28$) (методика О.Б. Фанталової);

- 3 – **здатність до самоконтролю** – імпульсивність – корелює з термінальними цінностями «красою природи та мистецтва» ($r = - 0,27$), «вірних друзів» ($r = 0,32$), «поваги іншими людьми» ($r = 0,33$), «пізнання» ($r = 0,26$) та інструментальними цінностями «освіченості» ($r = 0,36$) та «сильної волі» ($r = 0,31$);

- 4 фактор – емоційні стійкість / **нестійкість, невірноваженість** – пов'язаний з інструментальною цінністю «працьовитості» ($r = - 0,41$) та цінуванням здоров'я ($r = 0,38$);

- 5 фактор – **експресивність** / практичність – корелює з термінальними цінностями «поваги іншими» ($r = 0,28$), «пізнання» ($r = 0,35$), «розваг» ($r = - 0,27$), «творчості» ($r = - 0,28$), інструментальними цінностями «освіченості» ($r = 0,32$) та «працьовитості» ($r = - 0,35$);

- показник SD пов'язаний з факторами «Великої п'ятірки»: «екстравертованістю – інтровертованістю» ($r = 0,32$), «прихильністю - відокремленістю» ($r = 0,35$), «здатністю до самоконтролю – імпульсивністю» ($r = 0,43$); термінальною цінністю «поваги іншими» ($r = 0,28$), інструментальною цінністю «освіченості» ($r = 0,29$), цінуванням активного, діяльного життя ($r = 0,31$), доступністю матеріально забезпеченого життя ($r = - 0,27$), наявністю близьких хороших друзів ($r = 0,31$), доступністю творчості ($r = - 0,28$);

- показник ST корелює з факторами «Великої п'ятірки»: «екстравертованістю – інтровертованістю» ($r = 0,56$), «прихильністю – відокремленістю» ($r = 0,39$), «здатністю до самоконтролю – імпульсивністю» ($r = 0,27$); інструментальними цінностями самостійності ($r = - 0,27$) та непримиримості до власних і чужих недоліків ($r = - 0,34$); цінуванням щасливого сімейного життя ($r = 0,26$) та творчості ($r = - 0,29$), доступністю активного діяльного життя ($r = 0,29$), цікавої роботи ($r = 0,28$), творчості ($r = - 0,29$);

- показник F кореляційно пов'язаний з факторами «Великої п'ятірки»: «екстравертованістю – інтровертованістю» ($r = 0,50$), «прихильністю – відокремленістю» ($r = 0,29$), «експресивністю – практичністю» ($r = 0,34$); термінальною цінністю «відсутність матеріальних проблем» ($r = - 0,34$), доступністю цінності творчості ($r = - 0,27$), розбіжністю між цінністю та її доступністю за цінністю пізнання ($r = 0,27$);

- показник V пов'язаний з факторами «Великої п'ятірки»: «екстравертованістю – інтровертованістю» ($r = 0,42$), «прихильністю – відокремленістю» ($r = 0,35$), «експресивністю – практичністю» ($r = 0,38$); інструментальною цінністю чесності ($r = - 0,26$);

- показник ЗП корелює з факторами «Великої п'ятірки»: «екстравертованістю – інтровертованістю» ($r = 0,56$), «прихильністю – відокремленістю» ($r = 0,39$); цінуванням щасливого сімейного життя ($r = 0,28$), наявністю близьких хороших друзів ($r = 0,34$), доступністю творчості ($r = - 0,27$); активного діяльного життя ($r = 0,28$), цікавої роботи ($r = 0,29$).

Отже, кореляційний аналіз виявив:

- екстравертовані особистості: цінують освіченість, наявність вірних друзів, здоров'я (не завжди доступне для них), у них проявляються SD, ST, F, V та загальний показник осмисленості життя, проте вони виявляють байдужість / не сприймають, як цінність критичне ставлення до власних і чужих недоліків;

- прихильні до інших мало цінують цікаву роботу, проте розуміють цінність хороших друзів, освіченості, сили волі та здоров'я. У них також проявляються SD, ST, F, V та загальний показник осмисленості життя;
- здатні до самоконтролю особистості цінують друзів, пізнання, взаємну повагу, силу волі, освіченість, проте байдужі до краси природи та мистецтва; також у них проявляються SD, ST;
- неврівноважені особистості цінують власне здоров'я та байдуже ставляться до провів працьовитості;
- експресивні особистості цінують повагу від інших, освіченість і пізнання, проте виявляють байдужість до розваг, творчості та прояву працьовитості; також у них проявляються риси відповідальності та свободи;
- здатні до самодистанціювання особистості цінують повагу від інших, активне життя, освіченість, хороших друзів, проте байдужі до матеріальної забезпеченості та творчості;
- особистості, здатні до самотрансценденції, цінують активне життя, щасливе сімейне життя, творчість (яка виявляється дещо недоступною для них зараз), виявляють байдужість до непримиримості до власних і чужих недоліків;
- свобода особистості пов'язана з цінуванням можливості пізнання та байдужістю до відсутності матеріальних проблем і творчості;
- відповідальні особистості не цінують чесність;
- особистості, життя яких в основному осмислене, цінують щасливе сімейне життя, активне діяльне життя, цікаву роботу, при цьому вважаючи творчість мало доступною для них.

Відзначимо те спільне, що ми помітили в результаті кореляційного аналізу:

- найбільше досліджуваною вибіркою цінуються: пізнання і освіченість, вірні друзі та здоров'я;

- дещо менше досліджувані відчують цінність сили волі, активного діяльного життя, поваги від інших, щасливого сімейного життя, творчості;
- відсутнє цінування / байдуже вибірка ставиться до критичного ставлення людини до своїх і чужих недоліків, краси природи та мистецтва, розваг, матеріально забезпеченого життя / відсутності матеріальних проблем і проявів працьовитості;
- в цілому кореляційний аналіз виявив зв'язки рис особистості з її цінностями, що підтверджує гіпотезу нашої роботи.

ВИСНОВКИ

Науковці виділяють роль цінностей в житті людини як один з найважливіших чинників, що детермінують поведінку індивіда та допомагають йому інтегруватись в суспільство. Зважаючи на це, дане явище привертає до себе увагу одразу декількох наукових напрямів пов'язаних з вивченням життя та діяльності людини. Перетворившись на міждисциплінарне поняття, цінності отримали чимало різноманітних (іноді доволі суперечливих) трактувань, які зазвичай відображають специфіку конкретного напрямку який розглядає дане явище. Втім, запропоновані психологічною наукою визначення найбільш повно пояснюють це поняття в контексті даної наукової роботи, адже в підсумку, з позиції психології цінності пропонується розглядати як окремі явища, властивості та предмети, котрі є значимими, корисними чи необхідними для здійснення пізнання, діяльності, реалізації потреб та спонукання формування чіткого образу ідеалів та норм конкретної особи чи групи осіб певного класу чи суспільного прошарку.

Окрім того, у переважній більшості наявних сучасних досліджень цінності вивчаються саме крізь призму соціально-психологічного бачення, що перетворює їх на своєрідне соціально забарвлене явище, існування якого зумовлено життєдіяльністю суспільства та його взаємодією з людиною чи окремими групами. До прикладу, в соціологічному напрямі «цінність» прийнято розуміти як особливе відношення суспільства до індивіда чи групи осіб. Згідно з цією позицією, інтереси суспільства найбільш повно можуть реалізуватись в умовах, коли шляхи їхнього досягнення проходять крізь персональні нужди особи, цінності які вона поділяє, цілі до яких прагне, ідеали які наслідує, тощо. Тому, соціальний конструкт «індивід-суспільство» вважається найбільш ефективним коли його структура та механізми діяльності побудовані таким чином, щоб зважати на природну необхідність індивіда реалізувати себе як особистість. Це означає, що процес формування ,

а отже і ціннісних орієнтувань науковцями часто трактується як перебіг впливу внутрішніх та зовнішніх рушійних сил індивіда. Тому, особистісні цінності та відповідні орієнтації (котрі базуються на їхній основі), а також їхнє співвідношення з тими нормами, правилами та ідеалами що панують у суспільстві - цілком закономірно вважається запорукою виникнення гармонійного суспільства зі сприятливими для подальшого розвитку умовами.

Втім, інтенсивний вплив надзвичайно стрімких процесів технологічного розвитку та глобалізації сучасного суспільства протягом останніх десятиліть, як стверджують науковці, суттєво вплинув на індивідуальні та суспільні свідомість та світогляд, спричинивши виникнення ціннісної кризи. Серед головних її ознак можна виділити негативні тенденції при виборі ціннісних орієнтирів чп ідеалів наслідування при формуванні власних ціннісних систем індивіда. Особливо дана проблема стосується молоді, чий світогляд та орієнтири зазвичай вибудовуються на цінностях які транслуються в межах актуального для них інформаційного поля. Як наслідок, головними орієнтирами для молоді стають успіх та матеріальне збагачення незважаючи на шляхи досягнення. виправити негативні налідки формування особистості і її ціннісних систем за таких умов доволі складно, адже зовнішній вплив збоку батьківської сім'ї втрачає ефективність через об'єктивні обставини та різницю світоглядів поколінь, а для рефлексії на достатньому рівні молодій людині часто не вистачає досвіду.

Шляхи вирішення даної проблеми ми вбачаємо у необхідності впровадження в освітній процес школярів та молоді відповідних підходів спрямованих на формування соціально-психологічних компетенцій, за допомогою яких молода особа отримає набір необхідних гуманістичних, універсальних загальнолюдських цінностей, які в надалі зможуть слугувати основою формування ціннісної системи особи та її поведінки, а також подальшої інтеграції в соціум.

Аналіз результатів проведеного нами дослідження дає можливість зробити такі основні висновки:

- за середніми показниками методики О.Б. Фанталової, найбільше опитувані цінують такі цінності, як «краса мистецтва та природи» (середня – 2,71 балів), «творчість» (середня – 2,82 балів), а також «активне, діяльне життя» (середня – 3,77 балів) та «пізнання» (3,89 балів); тоді як відчутно менше досліджувана вибірка цінує «щасливе сімейне життя» (середня – 7,94 балів) та «здоров'я» (середня – 7,64 балів);

- найбільш доступними цінностями для опитуваних виявляються такі: «цікава робота» (середня – найменша – 3,92 бали), «щасливе сімейне життя» (середня – 4,29 балів), «упевненість у собі» (середня – 4,47 балів) та «творчість» (середня – 4,75 балів);

- у більшій частині вибірки (більше половини) виявлено низький рівень індексу відмінності / розбіжності R, що складає 53,57 % усієї вибірки;

- за параметром внутрішнього вакууму (ситуація, коли цінністю є значно більше доступною для людини, ніж бажаною), найбільше досліджуваних відчують його за цінністю «пізнання» (50 %), менша кількість опитуваних – за цінностями «активне, насичене діяльністю життя» та «краса мистецтва та природи» (33,93 % та 32,14 % вибірки відповідно);

- за ознакою переживання респондентами внутрішнього конфлікту (ситуація, коли бажана цінність виявляється недоступною для людини), частіше за решту цінностей такий конфлікт в опитуваних викликає цінність «щасливого сімейного життя» (у 62,5 % вибірки), у дещо меншій частині вибірки переживання внутрішнього конфлікту викликають також цінності «матеріально забезпеченого життя», «упевненість у собі» та «свободи як незалежності у своїх діях» (у 30,35 %; у 33,93 % та у 37,5 % усієї вибірки відповідно);

- за методикою М.Рокича, найбільше досліджувані цінують «активне, емоційно насичене діяльне життя» (середня – 7,93 балів) і «цікаву,

захоплюючи роботу» (середня – 7,98 балів); менше за інші термінальні цінності респондентами вважаються важливими цінності «щастя інших людей і людства в цілому» (середня – 11,16 балів), «творчість, креативність як можливість здійснювати творчу діяльність» (середня – 11,32 балів); «упевненість у собі, свобода від внутрішніх конфліктів і сумнівів» (середня – 12,18 балів);

- серед інструментальних цінностей (цінностей – засобів) респонденти віддають більшу перевагу таким цінностям / якостям особистості, як «працьовитість» (середня – 7,53 балів), «дисциплінованість» (середня – 8,39 балів) та «освіченість» (середня – 9 балів);

- за методикою А.Ленгле, К.Орглер, за показником самодистанціювання у досліджуваній вибірці найбільше опитаних з низьким рівнем цього показника – у 51,78 %; менше від цього показника у вибірці розвинені такі показники екзистенції, як «самотрансценденція» та «свобода», де багато опитуваних з низьким рівнем прояву цих показників, по 30,36 % від усієї вибірки; дещо вище у вибірці розвинений показник свободи, де переважають опитані із середнім рівнем цього показника – у 69,64 % вибірки; за загальним показником осмисленості життя, значну частину результатів складають низькі рівні показника: у 42,86 % всієї вибірки;

- за методикою «Велика п'ятірка», за середніми показниками, порівняно з рештою середніх, сильніше у вибірці проявляється фактор «експресивність – практичність», де середній показник – 51,68 балів – відповідає високому рівню прояву цього фактора; решта факторів проявляються на середньому рівні;

- переважній більшості опитуваних властива егоїстична установка – 83,92 % респондентів.

Проведений нами кореляційний аналіз результатів дослідження дає можливість виокремити спільне, що ми помітили в результаті цього аналізу:

- найбільше досліджуваною вибіркою цінуються: пізнання і освіченість, вірні друзі та здоров'я;
- дещо менше досліджувані відчують цінність сили волі, активного діяльного життя, поваги від інших, щасливого сімейного життя, творчості;
- відсутнє цінування / байдуже вибірка ставиться до критичного ставлення людини до своїх і чужих недоліків, краси природи та мистецтва, розваг, матеріально забезпеченого життя / відсутності матеріальних проблем і проявів працьовитості;
- в цілому кореляційний аналіз виявив зв'язки рис особистості з її цінностями, що підтверджує гіпотезу нашої роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Авер'янова Г. М., Дембицька Н.М., Москаленко В.В. Особливості соціалізації молоді в умовах трансформації суспільства. Київ, 2005. 307 с.
2. Баранівський В. Ф. Ціннісні орієнтації студентської молоді та їх роль в консолідації українського суспільства. *Науковий вісник ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Серія «Філософія»*. Харків : ХНПУ, 2014. №43. С. 39-52
3. Безкоровайна О. В Особистісне самоствердження учня – актуальна проблема сучасного виховання. *Світ виховання*. 2007. № 4 (23). С. 6–10.
4. Бех І. Д. Компонентна технологія сходження зростаючої особистості до духовних цінностей. *Початкова школа*. 2018. № 1. С. 5–10.
5. Бех І. Д. Ціннісні наголоси у сучасному вихованні. *Теоретикометодичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський, 2007. №10, т. 1. С. 7–6.
6. Блискун О. О. Дослідження проблем сучасної молоді: соціологічні та психологічні аспекти. *Актуальні проблеми психології* : збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка. Ніжин : ПП Лисенко, 2020. №13. С. 26–37.
7. Бліхар М. П. Ціннісні орієнтації студентської молоді України: соціологічний аналіз проблеми. *Вісник Львівського університету*. Львів, 2011. № 5. С. 116–125.
8. Боришевський М. Й. Духовні цінності як детермінанта розвитку й саморозвитку особистості. *Педагогіка і психологія*. 2008. № 2. С. 49–57.
9. Булах І. С., Кулагіна Л. М. Психологічна характеристика особистісних виборів цінностей у підлітків. *Психологія* : зб. наук. пр. НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ, 1998. №2. С. 44–50.
10. Бутківська Т. В. Проблема цінностей у соціалізації особистості. *Цінності освіти і виховання* : наук.-метод. зб. / за заг. ред. О. В. Сухомлинської. АПН України. Київ, 1997. С. 27–31

11. Варій М. Й. Психологія особистості. Київ : ВД «Сварог» 2020. 592 с.
12. Гарькавець Н. С. Психологічні особливості системи цінностей студентської молоді : дис. ... к. психол. н. Луганськ, 2014. 200 с.
13. Гріньова О. М. Психологічні особливості становлення ціннісних орієнтацій особистості в пізньому юнацькому віці. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2018. № 6. С. 9–13.
14. Гуманістична психологія: антологія в 3 т.: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Т. 2. / за ред. Р. Трача, Г. Балла. Київ : Пульсари, 2005. 279 с.
15. Драченко В. В. Виховання морально-ціннісних орієнтацій підлітків засобами творів світової художньої культури : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2008. 18 с.
16. Журба К. О. Смыслжизненные ценности школьников основной и старшей школы: теоретико-методический аспект : монографія. Дніпро : Середняк Т. К., 2018. 496 с.
17. Зінченко С. В. Роль “Я-концепцій” в особистісному самовизначенні дорослих. *Європейський Союз – Україна: освіта дорослих: збірник матеріалів форуму до Міжнародних днів освіти дорослих в Україні*. Київ : Ніжин, 2015. С. 131-135.
18. Ігнатенко П. Р. Аксиологія виховання: від термінології до постановки проблем. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 1. С. 118–123.
19. Кавалеров А. А. Цінність у соціокультурній трансформації : монографія. А. А. Кавалеров. Одеса, 2001. 224 с.
20. Кислинська Д. М., Мілорадова Н. Е. Цінності та ціннісні орієнтації в психологічних теоріях. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди*. 2016. № 53. С. 64–73.
21. Коберник Л. О. Роль та місце ціннісних орієнтацій у формуванні особистості. *Наука і освіта*. АПН України. Київ, 2008. № 4-5. С. 28–33.
22. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) : навч. посіб. для вищ. навч. закл. Київ : Освіта, 1998. 255 с.

23. Концепція нової української школи. Міністерство освіти і науки України. Київ, 2016. С. 32. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
24. Кремень В. Г. Глобальний світ і особистість: ціннісні орієнтири людського буття. *Наука і суспільство*. 2018. № 5-6. С. 2–10
25. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості. Київ : ТОВ “КММ”, 2006, 240 с.
26. Максименко С. Д. Розвиток особистості: проблема психологічних механізмів. *Педагогічна і психологічна науки в Україні*. Київ : Пед. думка, 2007. С. 11–20. 209
27. Максименко С.Д. Основи генетичної психології. Київ, 1998. 466 с.
28. Матяж С. В., Березянська А. О. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Миколаїв, 2013. № 213. Т. 225. С. 27–30.
29. Михайлишин У. Б. Соціально-психологічні засади функціонування цінностей у студентських групах в умовах освітнього середовища : дис. д-ра психол. н. Сєверодонецьк, 2018. 525 с.
30. Місенг Д. В. Вплив ціннісних орієнтацій на стиль життя особистості : дис. ... канд. психол. н. Київ, 2020. 286 с.
31. Молчанюк О.В. Гармонійна взаємодія людини та природи як основа виховання в особистості ціннісного ставлення до природи. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика* : зб. наук. пр. / за ред. Г.П. Шевченко. Луганськ : Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля, 2019. №1(88). С. 98–114.
32. Москаленко В. В. Психологія соціального впливу : навч. пос. Київ : Центр учб. літератури, 2007. 448 с.
33. Москаленко О. В. Структурні компоненти ціннісно-смислової сфери особистості. *Вісник Національного технічного університету «КПІ»*. Серія «Філософія. Психологія. Педагогіка». Харків, 2013. №1. С. 91–98.

34. Навозняк Л. Л. Діагностика сформованості духовно-моральних переконань в учнів початкових класів. *Нова педагогічна думка*. 2007. № 82 (2). С. 46–55.
35. Орбан-Лембрик Л. Особистість у контексті соціально-психологічної парадигми. *Соціально-психологічний вимір демократичних перетворень в Україні* / за ред. С. Максименка, В. Циби, Ю. Шайгородського та ін. Київ : Український центр політичного менеджменту, 2003. – С. 378–392.
36. Осипчук О. П. Особливості розуміння молодшими школярами моральних категорій у навчально-виховному процесі. *Психологія : реальність і перспективи*: зб. наук. пр. Рівне : РДГУ, 2016. №7. С. 159–164.
37. Павелків Р. В. Особливості проявів моральних почуттів у молодшому шкільному віці. *Проблеми загальної та педагогічної психології* : зб. наук. пр. Київ, 2003. Т. 4, ч. 1. С. 40–46.
38. Павліченко А. Ціннісні орієнтації у системі становлення особистості. *Психологія і суспільство*. 2005. № 4. С. 98–120
39. Петінова О. Б. Потреби, інтереси, ціннісні орієнтації особистості: їх взаємозв'язок. № 1 (17). 2002. С. 71–78.
40. Подолянчук Д. С. Чинники формування ціннісних орієнтацій студентів, які беруть участь у волонтерському русі. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. № 1. С. 168–172.
41. Поліщук О. П. Особливості формування системи моральноціннісних орієнтацій у молодших школярів. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 10 квіт. 2018 р. Харків, 2018. С. 167–170.
42. Помиткін Е.О. Психологія духовного розвитку особистості : монографія. Київ : Наш час, 2005. 280 с.
43. Радчук Г. К. Аксіопсихологія вищої школи : монографія. Тернопіль: ТНПУ. 2009. 414 с.

44. Рибак О. С. Цінності та ціннісні орієнтації, їх значення у розвитку особистості. *Вісник Львівського університету. Серія Психологічні науки*. 2017. №1. С. 105–113
45. Романюк Л. В. Ціннісні орієнтації: сутність, структура і психологічні механізми розвитку. Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2004. 188 с.
46. Савчин М. В. Психологічний аналіз проблеми моральної свідомості і психологія професійної освіти. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2005. № 4. С. 115–131.
47. Скрипченко О. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. Націонал. педагог. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ : Каравела, 2014. 399с.
48. Сойчук Р. Л. Відповідальність як найважливіша характеристика зростаючої особистості. *Інноватика у вихованні : зб. наук. пр. Рівне : РДГУ, 2018. №8. С. 96–106.*
49. Сокурянська Л. Г. Ціннісна детермінація становлення соціальної суб'єктності студентства в умовах соціокультурної трансформації : автореф. дис. ... докт. соціол. наук. 22.00.04. Харків, 2007. 38 с.
50. Сокурянська Л. Ціннісна обумовленість громадянської ідентифікації сучасного українського студентства. *Українське студентство у пошуках ідентичності / за ред. В.Л. Арбеніної, Л.Г. Сокурянської*. Харків, 2012. С. 271–331.
51. Сопівник І. В. Крос-культурний аналіз ціннісних орієнтацій сучасної молоді. *Науковий вісник НУБіП України. Серія «Педагогіка, психологія, філософія»*. Київ, 2017. № 267. С. 175–181.
52. Федорова М. А. Змістова характеристика моральних цінностей молодших школярів. *Молодь і ринок*. Дрогобич, 2016. С. 56–62.
53. Філософський словник соціальних термінів. 3-є вид., доп. Харків: Р.И.Ф., 2005. 672 с.
54. Целякова О. М. Духовність і ціннісні орієнтації студентської молоді України в трансформаційному суспільстві. *Гуманітарний вісник ЗДІА. Запоріжжя*. 2009. №38. С.222-233

55. Цінності української молоді : результати соціологічного дослідження. Переяслав-Хмельницький : ПП «СКД», 2016. 91 с.
56. Чуйко Г.В., Чапак Я.В. Цінності та сенси в контексті самореалізації // Особистісно-акмеологічні фактори впливу на самореалізацію індивідуальності у полікультурному світі: монографія / за наук. редакцією І.М. Зварича. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2016. С.15-28.
57. Чутова Н. П. Ціннісні орієнтації сучасної української молоді: соціологічний підхід. *Нова парадигма*. №. 88., 2009. С. 188–197.
58. Шайгородський Ю. Статеві-вікові особливості ціннісних орієнтацій учнівської молоді. *Молодь України: стан, проблеми, шляхи розв'язання*. Київ, 1995. С. 37–44.
59. Шайгородський Ю. Ціннісні орієнтації учнівської молоді у сфері спілкування. *Молодь України: стан, проблеми, шляхи розв'язання*. Київ, 1996. С. 201–213.
60. Шевчук З. М. Життєві цінності особистості як передумова розвитку духовного потенціалу в юнацькому віці. *Проблеми сучасної психології*. 2012. № 1. С. 83–87.53.
61. Brenan M. Views of State of Moral Values in U.S. at New Low. 2023. URL: [Views of State of Moral Values in U.S. at New Low](#)